

BİR BEKTAŞI MERKEZİNDE TARIMSAL FAALİYETLER: KIZILDELİ TEKKESİ 1750-1830¹

AGRICULTURAL ACTIVITIES IN A BEKTASHI CENTER:
THE TEKKE OF KIZILDELİ 1750-1830

Suraiya FAROQHI

ÇEVİRENLER

Deren Başak AKMAN YEŞİLEL ve Ergün Cihat ÇORBACI

16. yüzyılın son dönemlerindeki çalkantı ve krizlerden sonra Osmanlı toprak sisteminin çalışması incelendiğinde, büyük çiftliklerin gelişimi ve çiftçi tarımının karşılaştığı zorluklar ön planda tutulmalıdır. Çiftçiler, 15. yüzyılda ve 16. yüzyılın başlarında devletin sağlayabildiği koruma ve mülkiyet güvenliğini kaybetmiş gibi gözükmektedirler.

Muhtemelen artan nüfus ve tarım ürünlerinin yetersizliği yaşam standartlarının düşmesine ve en azından orduların ve kasabaların beslenmesi için kullanılan ürünlerin azalmasına sebep olmuştur. Aynı zamanda, büyük taşınmazlar satılabilir hububatın üreticileri olan bağimsız köylülerin işlevlerinin bazılarını yüklenmiştir².

Şimdiye kadar çiftlik arazileri incelendi ve vurgu daha çok Osmanlı yönetici gruplarının ve derneklerinin çıkarları için çalışan topraklar üzerine yapıldı³. Buna ilaveten ayanların

¹ Bu makale, Faroqhi, Suraiya, *Agricultural Activities in a Bektashi Center: the tekke of. Kızıldeli, 1750-1830*, Südosı-Forschungen, XXXV (1976), s. 69-96'da yayımlanmış makalesinin çevirisidir.

² Bu karışıklıkların resmi açıklamaları için adâletnâmeler olarak bilinen belgeleri karşılaştırınız: Hâlıl İnalçık, *Adâletnâmeler [adalet hakkında bildiriler]*, Belgeler, II, 3-4 (1965), sf. 49-145, özellikle doküman no X, 2. versiyon, s. 126 f. Aynı metin ayrıca Mustafa Cezar tarafından Latin harfleriyle de basılmıştır, *Osmanlı Tarihinde Levendler [The levend in Ottoman History]*, İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Yayınları, No. 28 (İstanbul, 1965), s. 385 f. Krizlerin yeni özeti: Ömer Lütfi Barkan, *The Price Revolution of the Sixteenth Century: A Turning Point in the Economic History of the Near East*, in: *International Journal of Middle Kast Studies*, 6, 1-2 (1975), sf. 3-28. — 16. yüzyıl (yy) koşulları altında tarım ürünlerinin esnek olmayışı ve bu faktörün 16. yy'daki uzun süreli fiyat artışını sona erdirmekte oynadığı önemli rol ile ilgili bilgi edinmek için bakınız Fernand Braudel, *La Méditerranée et le monde méditerranéen à lépoque de Philippe II*, 2. ed. (Paris, 1966), vol. I, sf. 388-389.

'Küçük insanlardan' Venedikli hububat alımı ve daha sonra büyük arsa sahiplerince pazarmı tekelleştirilmesi ile ilgili bilgi almak için karşılaştırınız Maurice Aymard, *Venedik, Raguse et le commerce du blé pendant la seconde moitié du XVIe siècle*, *Ecole Pratique des Hautes Etudes, VIe Section, Centre de Recherches Historiques, Ports-Routes-Traffics*, XX (Paris, 1966), sf. 127, 139-140.

³ Bakınız: Christo Gandev, *L'apparition des rapports capitalistes dans l'économie rurale de la Bulf's du nord-ouest au cours du XVIIIe s.*, *Etudes historiques à l'occasion du XIe Congrès International des Sciences Historiques — Stockholm Août 1960* (Sona, 1960), sf. 207-220. — Ömer Lütfi Barkan, *Edirne Askeri Kassamı'na Ait Tereke Defterleri (1545-1659)* [The Estate Registers of the Edirne askeri kassam], içinde: *Belgeler*, III, 5-6 (1966), sf. 1-479, ve aynı materyalle ilgili farkı tartışmalar için bakınız Hâlıl İnalçık, *Capital Formation in the Ottoman Empire*

durumunu dengelemede çiftliklerin önemi vurgulandı⁴. Diğer taraftan, 15. ve 16. yüzyıllarda zaviyelerin tarımsal etkinlikleri detaylı olarak anlatılmasına rağmen, 18. yüzyılda ve 19. yüzyıl başlarında vakıf mallarının gelişimi hakkında çok az şey biliniyordu⁵. Bu bağlamda, bazı sorular sorulabilir: Büyük çiftliklerin artışı tarıma dayalı zaviyelerin durumunu nasıl etkiledi? Araziler “lay ?” komşularının mallarıyla karşılaştırıldığında derviş gruplarının çıkarları için nasıl bir rol oynadı? Tekkenin varlıkları kimin tarafından, hangi yöntemlerle çalıştırıldı? Hepsinden ilginç olan soru ise pazar için bir üretimin olup olmamasıydı. Çünkü bu unsur tüccarların, askerlerin ve vergi toplayanların elinde bulunan çiftlikler göz önüne alındığında önemli bir rol oynuyordu⁶.

Bu çalışmada, bu sorular belirtilen dönemlerde oldukça fazla tarımsal faaliyetin gerçekleştirildiği, Bektaşî dervişlerinin en önemli merkezlerinden biri olan Batı Trakya’da, Dimetoka’dan yaklaşık 40 km uzaklıkta yer alan Kızıldeli Tekkesi göz önünde bulundurularak cevaplanmaya çalışılacaktır⁷. Ayrıca, arazileriyle ilgili verilere uygun bir bakış açısıyla yaklaşabilmek için Balkanlar’da yer alan diğer Bektaşî tekkeleriyle bir karşılaştırma yapılmaya çalışılacaktır⁸.

(Osmanlı İmparatorluğunda Başkent Oluşumu), içinde: Journal of Economic History, XXIX (1969), sf. 97-140.

⁴ Bakınız: Çağatay Uluçay, Kara Osmanoğulları’na ait Düşünceler [Reflections on the Kara Osmanoğulları], III. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Tebliğler (Ankara, 1948), sf. 241-259, ve Münir Aktepe, Kara Osman Oğlu Hacı Osman Ağa’ya Ait İki Vakfiyesi [Kara Osman Oğlu Hacı Osman Ağa ile ilgili iki temel doküman], Vakıflar Dergisi, X, sf. 161-174.

⁵ Ömer Lütfi Barkan, Osmanlı imparatorluğunda bir iskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler [Pious foundations and private property in land as a means of settlement and colonization in the Ottoman Empire], Vakıflar Dergisi, 2 (1942), sf. 279-286.

⁶ Gandev, Rapports capitalistes (Kapitalist ilişkiler), sf. 209-10.

⁷ Basılı materyaller için bakınız: Barkan, Vakıflar, sf. 339-340. Tayyib Gökbilgin, XV-XVI. asırlarda Edirne ve Paşa Livası Vakıflar-Mülkler-Mukataalar [Edirne and the Paşa Livası in the XV.—XVI. Centuries], içinde: İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınlarından No. 508 (İstanbul, 1952), sf. 183-187. Kızıldeli tekkesi ile ilgili tahrir ve vergi kayıtları şunlardır: Başvekâlet Arşivi, İstanbul (BA), bölüm Tapu. Tahrir (TT olarak kısaltılacaktır), No.20 (890/1485, s.264-265, tarihler arşiv kataloğuna göre verilmiştir); TT 73 (921-925/1515-19), s. 44; TT 77(925-1519), sf. 252-254; TT 138 (934/1527-28) s. 27; TT 370 (tarih bilinmiyor, Kanuni Süleyman hükümdarlığında), s. 33; TT 498 (978/1570-71). sf. 605 ff.; Tapu Kadastro Arşivi, Ankara, No. 526, s. 126 a ff. — 18. yy ve 19. yy’ın ilk yıllarına ait kişisel dokümanlar: BA, bölüm Cevdet Evkaf (CE) Nos. 1116, 14119, 17394, 17515, 18055, 21773, 24627, 25868, 32495, 33350; bölüm İbnülemin Evkaf (IE) Nos. 506, 2891, 4008. Ayrıca bakınız Muharrem 1235/Ekim-Kasım 1819 tarihli uzun numarasız doküman, Tapu Kadastro Arşivi, Ankara (bundan sonra TK olarak kısaltılacaktır), No. 562, s. 126.

Şimdiye kadar Kızıldeli tekkesi ile ilgili temel dokümanlar 1826’da ve sonrasında aşağıdaki defterlerde yer almıştır: BA, bölüm Maliyeden müdevver (MM), No. 8248, s. 8; MM 8252, s. 42; MM. 71, s. 43, 104, 106; MM 9772, s. 324; MM 9773, sf. 134-135, aynı doküman ayrıca Ali Emiri, II.Mahmud No. 9950’de yer almaktadır; MM 9776, sf. 36-37, 43, 277, 329; ayrıca Hatt-ı Hümayun (HH), No. 17411. Tüm bunlar II. Mahmud zamanında Bektaşî mallarının kamulaştırılması ile ilgili envanterleri ve diğer materyalleri içermektedir. Vakıf yoldan oldukça uzakta yer aldığı için Osmanlı ve Avrupalı seyyahlar tarafından pek ziyaret ediliyormuş gibi gözüküyor.

⁸ Ele alınan tekkeler şunlardır: Demir Baba, Hezargrad kazası (Silistre sancağı): Hüseyin Baba, aynı kaza; Musa Baba, aynı kaza; Koç Doğan, aynı kaza; Musa Baba, Yenipazar (Silistre) kazası; Tay Hızır Baba Rusçuk’ta, Niğbolu kazası; Horasanî Ali Baba, Rusçuk; Ali Koç Baba, Niğbolu kazasının dışında; Göbekli Saraç Baba, Ferecik kazası (Çirmen sancağı); Nefes Baba, Ferecik kazası; Gaziler, aynı bölge; Sancakdar Baba, Meğri (Çirmen) kazası; Hızır

II. Beyazıt'ın hükümdarlığı sırasında zaviye, kurucusunun soyundan gelenler tarafından evladlık vakfı olarak kullanılmıştır. Yani, onların ihtiyaçlarını gidermek amacıyla kullanılmıştır⁹. Fatih Mehmet bunu yürürlükten kaldırmaya ve gelirlerini bir tımara çevirmeye çalıştıysa da zaviyedarlar Fatih'in oğlu II. Beyazıt tarafından tekrar eski durumuna getirildi¹⁰. 15. yüzyılın sonlarına doğru vakıf Darübükü, Büyükviran, Tırfılluviranı ve buna ek olarak Tatarviranı, Akpınar, Papaslık ve Kavacık olarak adlandırılan mezralardan oluşuyordu¹¹. Ancak, bunlardan en azından Kızıldeli dervişlerinin sorumlu olduğu derbentde yer aldığı için Darübükü'ne önem verilmelidir¹². Bu dervişler, 15. yüzyılın sonlarına doğru sayıları 21 olarak belirtilen bir grup derbent kâfirine göz kulak olmakla görevlendirilmişlerdi. Bu hizmetin karşılığında dervişler özellikle savaş dönemlerinde toplanan avarız-ı divaniye olarak bilinen vergiden muaf tutuluyorlardı¹³. Onların çiftçi yardımcıları da özel bir vergi sistemine tabi tutuluyorlardı: tahrirde özellikle belirtildiği gibi insanların kendileri değil işledikleri toprak vakfa aitti¹⁴.

Toprağı işleyenler normal öşürü öderken, işlemeyenler ve muhtemelen yolun güvenliğinden sorumlu olanlar 1 kile buğday ve 1 kile arpa ödediler¹⁵. Buna ilave, her yetişkin erkek tarafından tarım vergisi ya da 10 akçelik ispence ödendi. Hububat yetiştirmenin yanında, Darübükülü çiftçiler meyve ve şarap üretimiyle de ilgileniyorlardı. Vergi kayıt defterlerine göre armuttan 10 akçe, cevzden 100 akçe, bağlardan bir öşür (25 akçe) ve şarap satımından 35 akçe vergi alınıyordu¹⁶.

Baba, aynı bölge; Hacet Baba, Köprülü kazası (Paşa sancağı); Kideimli Baba, Zağra-ı cedid kazası; Yaran Baba, mekân bilinmiyor; Mümin Baba ve Musaca, Zağra-ı atik kazası; Binbirokl Ahmed Baba, Pınarhisar kazası; Sersem Baba ve Çoban Baba, Tekfurdağı kazası; Kadıncık, Akpınar (Çirmen), Piri Baba, Mümin Baba, Eğribucak kazası, Ali Baba, Emimi (?) Baba ve Derviş Ali, Naslıç kazası; Kasım Baba, Kesriye kazası [bakınız Semavi Eyice, Yunanistan'da Türk Mimari Eserleri: Türkiyat Mecmuası, XII (1955), p. 207], Kara Baba, Selanik; Bayezid Baba (Yenice Vardar nahiyesi, Selanik sancağı).

⁹ Seyyid Ali Sultan'ın adıyla da bilinen tekkenin eski tarihi için 6. Dipnotta belirtilen kaynaklar dışında bakınız: Paul Wittek, Zu einigen frühosmanischen Urkunden II, içinde: Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes, 54 (1957), sf. 240-255. Irène Beldiceanu-Steinherr, Recherches sur les actes des régnes des sultans Osman, Orkhan et Murad I (Societas Academica Dacoromana, Acta Historica, tom. VII, Munich, 1967), sf. 195, 208-210, and La Vita de Seyyid Ali Sultan et la conquête de la Thrace par les Turcs, içinde: Proceedings of the Twenty-Seventh International Congress of Orientalists, Ann Arbor, Michigan, 13-19th August 1967 (Wiesbaden, 1971), sf. 275-276.

¹⁰ Barkan, Vakıflar, s. 339.

¹¹ Dönemin farklı açıklamaları için bakınız Hâlıl İnalçık: Hicri 835 tarihli sûret-i defter-i sancak-ı Arvanid [A copy of the register of the sancak of Arvanid] (Arnavutluk), 835 H. tarihli], içinde: Türk Tarih Kurumu Yayınlarından, XIV. Seri, No. 1 (Ankara, 1954), sf. XXIX. - Lajos Fekete, Die Siyâqat-Schrift in der türkischen Finanzverwaltung, 2 vols. (Budapest, 1955), vol. I, s. 77. Wolf-Dieter Hütteroth Lndliche Siedlungen im südlichen Inneranatolien in den letzten vierhundert Jahren. Göttinger graphische Abhandlungen No. 46, Göttingen, 1968, s. 169.

¹² Bu derbent muhtemelen çok büyük bir öneme sahipti. Çünkü Cengiz Orhonlu'nun konuya standart yaklaşımında bahsedilmedi: Osmanlı İmparatorluğunda Derbent Teşkilâtı [The pass guards as an institution in the Ottoman Empire], içinde: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No. 1209 (İstanbul, 1967).

¹³ Bu muafiyetle ilgili ilk kaynaklar için bakınız Gökbilgin, Edirne, s. 183.

¹⁴ TT 20, s. 264-265; Barkan, Vakıflar, s. 339.

¹⁵ TT 20, s. 265.

¹⁶ İspence hakkında bakınız Hâlıl İnalçık, Osmanlılarda Raiyyet Rüsümü [Peasant taxes under the Ottomans],

Yerleşik düzen yayıldığı ve akçenin değeri düştüğü için 16. yüzyıl boyunca vergilerden elde edilen gelir artarken geçiş muhafızlarını etkileyen bazı değişiklikler oldu. 16. yüzyıl sonlarında Sultan III. Murad tarafından derlenen ve Edirne bölgesine ait dindar vakıfların kayıtlarında, derbentcilerin sayısı 60 ile sınırlandırıldı ve 100 yıl önce zorlanarak toplanan aynı tarz vergiler ödeyerek iki farklı yerde görevlendirildikleri belirtildi¹⁷. Bu belgeye göre, imparatorluğun her yerinde geçiş muhafızlarına sağlanan alışlagelmiş bir ayrıcalık olan avarız-ı divaniye ve tekalif-i örfiye vergilerinden muaf olma şansından derbentciler de eşit oranda yararlandılar¹⁸. Bu muafiyetten, ayrıca imparatorluk donanmasındaki kürekçiler ve kendini yeniçeri olmaya adanmış erkekler de yararlandılar¹⁹.

Ancak 17. yüzyıl boyunca zaviye, avarızdan muaf olmayı sürdürmekte zorluklar yaşadı. Gökbilgin tarafından yayımlanan belgeler arasında 1615 tarihli dervişler tarafından yapılmış bir şikâyetin cevabını bulduk. Eski bir muafiyet belgesini sunuyor olabileceği gerçeğine karşın, bir tahrir emini Büyükviran köyünü 13 avarız hanesi olarak hesaplamıştır²⁰. Dervişlerin, muafiyetleriyle ilgili onayı alabilmelerine rağmen bunun uzun süre geçerli olmadığı çok açıktır. 1090 gibi çok erken bir dönemde (1679-80) Başvekâlet arşivindeki yayımlanmamış bir belge, tekkenin payına düşen avarız ve diğer vergileri ödemek için maktu olarak yıllık sabit fiyatlı 30 bin akçe ödediğini göstermektedir²¹. Bu belge, ayrıca ilk olarak mülknamede (804/1401-02) belirtildiği gibi, zaviyenin Darıbükü, Büyükviran ve yanındaki mezarlar üzerinde eski hakları doğrulamaktadır²². Yine Gökbilgin tarafından yayımlanan 16. yüzyılın sonlarına ait bir belge bölge hâlık şahit olduğu için vakıf topraklarının sınırlarını vermektedir²³. Yerel isimlerin mal varlığı belirtilmesine rağmen artık arsa işaretlerini yerleştirmek mümkün değildir ve vakıf arazisinin büyüklüğü bilinmemektedir²⁴. Şahitler, sınırları çizilmiş arsanın öşür ve diğer rüsumları Kızıldeli Zaviyesinin ödediğini ve çok eski zamandan beri hiç kimsenin bu düzene karışmadığını belirtmişlerdir.

içinde: Belleten, XXIII, 92 (1959), sf. 602-610. Vergilerle ilgili genel bilgi için: Gökbilgin, Edirne, s. 184.

¹⁷ TK 562, s. 126 ff.

¹⁸ Orhonlu, Derbent, sf. 47-56.

¹⁹ Kürekçi olarak hizmet verme zorunluluğu hakkında karşılaştırınız: İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye. Teşkilâtı [Central and naval organization in the Ottoman State], içinde: Türk Tarih Kurumu Yayınlarından VIII, Seri, No. 16 (Ankara, 1948), sf. 482-83. Oğlancıkların İmparatorluk yönetiminde hizmet vermek için seçilmeleri hakkında bakınız İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı İmparatorluğunda Kapukulu Ocakları [The organization of the Kapukulu ocakları (standing army) in the Ottoman State], 2 vols. Türk Tarih Kurumu Yayınlarından VIII, Seri, No. 12, vol. I, sf. 13-21. — Basilikle Papoulia, Ursprung und Wesen der "Knabenlese" im Osmanischen Reich. Südosteuropäische Arbeiten, No. 59, Munich, 1963.

²⁰ Gökbilgin, Edirne, sf. 185-186.

²¹ BA, IE, No. 506.

²² Gökbilgin, Edirne, s. 186.

²³ Gökbilgin, Edirne, sf. 184-185.

²⁴ David Herlihy, Church Property on the European Continent, (Avrupa Kıtasında Kilisenin Varlıkları) 701-1208, içinde: Speculum, XXXVI, I (1961), sf. 81-105 basit istatistiksel teknikler aracılığıyla sistematik veri toplama ve değerlendirme yapabilmek amacıyla tarihlere yardımcı olacak, malların sınırlarını benzer şekilde tanımlayan projeyi özetlemektedir. Gerekli değişiklikleri gösterdikten sonra, Osmanlı topraklarında paralel bir proje ilgi uyandırabilir.

16. yüzyıl boyunca Kızıldeli Zaviyesinin tarımla kendi imkânlarıyla mı uğraştığı ya da yalnızca çiftçilerden toplanan rüsumlara mı dayalı olduğu bilinmemektedir. Kayıtlar, bununla ilgili herhangi bir bilgi içermemektedir. Aslında, bu, pek çok büyük tekke için doğrudur. Kırşehir yakınlarındaki Hacı Bektaş ve Osmancık'taki Koyun Baba gibi önemli derviş merkezlerinin varlıkları anlatılırken tahrirler, çiftçiler tarafından ana geçim kaynağı olarak ödenebilir rüsumları ve bazen de bahçeleri, bağları ve davarları işaret etmektedir. Fakat küçük tekkelerin tarımsal faaliyetleriyle ilgili kaynaklar bulurken, daha büyük vakıfların arazilerinden daha çok vergi ödeneklerine dayalı olarak işlediğini bulduk²⁵. Ancak, 19. yüzyılın ilk yıllarında işleyen bu tip kuruluşlar incelendiğinde, bazı arsa sahiplerinin ağırlığı kesin olarak hissedilmektedir. Bunlar, tekkeye bağlı olanların kendileri tarafından çalışılmış, yarıcılara kiralanmış ya da belli bir yömeme bağlı olmaksızın kullanıma sunulmuştur. Diğer taraftan köylüler tarafından ödenebilir ve bir vakfa ödenek olarak verilen vergiler, bu sonraki envanterlerde nadiren kaydedilmiştir. Ancak diğer kaynaklardan bilinmektedir ki II. Mahmud zamanında Bektaşî tekkeleri öşür ve benzeri rüsumları toplamaya devam etmiştir²⁶.

Muhtemelen asıl değişiklik 17. ve 18. yüzyıllarda görülmüştür. Çünkü çiftçilerin kendilerini içinde buldukları zorluklar, rüsumlarını ödedikleri düzenlemeler üzerinde ters etki yaptı ve bunun yanı sıra enflasyon ve paranın değerinin düşmesi tekke yöneticileri için ilave zorluklara yol açtı²⁷. Böylece tahrirde belirtilen sadece rüsumlara bağlı olan vakıfların 17. yüzyıl başlarında kendilerini darlık içinde bulabilecekleri belirtildi²⁸. Bu nedenle yöneticilerin vakıf varlıklarını hediye isteyerek hatta alım yaparak arttırmaya çalışmaları oldukça mantıklı gözüküyor. Ancak bu kazançlar merkezi yönetimin arabuluculuğunu gereksiz hâle getirmiş gibi gözüküyor ve bunlarla ilgili herhangi bir kayıt şu ana kadar gün ışığına çıkmış değil. Bu kazançların gayriresmî yapısının altı 1222/1807-8 tarihli bir arzda çizilmiştir. Bu arza göre Kızıldeli tekkesi topluluğu kendi vakıf topraklarında yaşayan belli bazı çiftçilerden vergi toplamak için izin istemiştir. Bu isteklerini, 200'den fazla dervişin ve 300'den fazla kurucu soyundan gelenlerin köylülerden toplanan öşürden başka hiçbir geçim kaynağı olmadığını belirterek desteklemişlerdir²⁹. Diğer taraftan tekkeye bağlı olanların bir kısmının yöneticileri vakfın gelirlerini arttırmaya zorladıkları söylenebilir. Kuruluş, 16. yüzyılın sonunda kurucu soyundan gelen sadece 74 kişiyi desteklemeye ihtiyaç duydu³⁰. Bu yeni ve zor ortama alışma dikkate alındığında Kızıldeli yöneticilerinin ve diğer iyi yönetilen vakıf arazilerinin gelirlerini

²⁵ Hacı Bektaş tekkesi için bakınız: TT 19, sf. 285-290; TT 998, sf. 675-682. Koyun Baba için TT 444, sf. 73, 128; TK 38, s. 75b. Ancak, Seyyid Gazi vakfı 16. yy'ın başlarında bile çiftliklere sahipti: MM 27, sf. 54 ff. Küçük tekkelerdeki tarım faaliyetleri için bakınız Barkan, Vakıflar, sf. 312-324, 328, ve muhtemel yerlerde.

²⁶ Bakınız örneğin CE 25868, ayrıca Barkan, Vakıflar, s. 340 (dipnot). Tekke kapatıldıktan sonra ödemeleri gereken öşür bazen mültezime verilmiştir. Bakınız: dipnot 47.

²⁷ Osmanlı para sisteminin gelişimi hakkında kısa genel bir bakış için karşılaştırmamız kısım "akçe" ve "akça", içinde IA ve EI2.

²⁸ Karşılaştırmamız Ömer L. Barkan, Edirne ve Civarındaki Bazı İmaret Tesislerinin Yıllık Muhasebe Bilançoları [Some yearly budgets of imarets (hospices) in and around Edirne], içinde: Belgeler, I, 2 (1064), sf. 235-377.

²⁹ CE 25868.

³⁰ TK 526, s. 126 a.

arttırmak için bilinçli yatırım yaptığı görülmektedir. III. Murad zamanında derlenen tahrirde iki değirmenden bahsedilmekteyken II. Mahmud zamanındaki müsadere süresi boyunca hazırlanmış envantere bu sayı yedidir. Ayrıca tekke yağ ve sabun üretimi için çalışma atölyeleri açmıştır³¹.

Hayvancılık başka bir çeşitlilik aracıdır. 16. yüzyıl kayıtlarına göre, tekkenin sahip olduğu büyük davarlar istisna olarak görülmektedir (Koyun Baba Tekkesi örneğinde olduğu gibi uygun zamanlarda kayıt edilmişlerdir). Kanuni Sultan Süleyman'ın hükümdarlığı sırasında derlenen tahrirde göre Koyun Baba Tekkesinde bin koyun ve sığır ve onlara bakabilecek 12 abd-ı müşterâ vardı^{30a}. 16. yüzyıl kayıtlarında Kızıldeli'ye ait davarlarla ilgili hiçbir veri yoktu. Ancak 18. yüzyılın ilk yıllarında, tekke 1000 hayvan edindi çünkü Sultan III. Ahmed tekkeyi adet-i ağnam denilen koyun vergisinden muaf tuttu. 1772/3'te davarların sayısı 3000'e çıktığı için bu imtiyazın genişletilmesi için başvurular³². Tekke 1826'da kapatıldığında merkez yönetim tarafından gönderilen memurlar 2500 koyun buldular³³.

18. yüzyıl boyunca Kızıldeli'nin idari yapısı hakkında çok az şey biliniyordu. O soydan gelenlerin sayısı nedeniyle gücün bir mütevellî heyetinin elinde toplanması gerekliydi. Bazı zamanlar mütevellî ile dervişler arasındaki ilişki zora girdi. 1103/1681-92³⁴ tarihli bir belge bunun kanıtı olarak varlığını sürdürmektedir. Bu belgede, kanunların aksine görev süresini kendi idare eden, vakıf gelirlerini kendisine alan, vakıfla ilgili köylüleri baskı altına alan ve hatta kendi ofisini iltizam olarak başkasına kiralayan bir kişi hakkında şikâyetler bulunmaktadır³⁵. Belgenin sonuna birkaç mühür eklenmiştir ancak hiçbiri kesin olarak tekkenin dervişlerine ait olarak nitelendirilmemektedir. Aynı zamanda, 18. yüzyılın başlarından itibaren Bektaşî tekkesindeki adaylar arsından merkezi yönetime aday gösterme hakkı olduğunu iddia eden Şeyh Hacı Bektaş tarafından yapılan bir müdahâleyi gösteren herhangi bir belge yoktur. Ancak, O'nun Kızıldeli'de bu tür işlevleri yerine getirdiğini gösteren hiçbir belge günümüze ulaşmamıştır³⁶. Zaviyenin Bektaşî tarikatına ne zaman bağlandığı bile bilinmemektedir. Fakat 19. yüzyılın başlarında Bektaşî olarak bilinen daha önemli kuruluşların çoğu Evliya Çelebi bölgeyi ziyaret ettiğinde tarikata bağlı idi. Bu gerçeğin Kızıldeli için de geçerli olduğunu farz etmek oldukça mantıklıdır³⁷.

³¹ Bakınız Hatt-ı hümayun (HU), Mahmud II no. 17411, Ali Emiri, II Mahmud No. UOÖO, MM 0773, sf. 134-135. 30a Ibidem.

³² CE 11419.

³³ HH 17411.

³⁴ IE2891.

³⁵ İltizam, genelde basit gelir toplama işleminde uygulanırken, bazı belli ofislerin farklı işlevleri vardı. Ancak bunlardan hâlâ en yüksek teklif verenleriyle anlaşılıyordu. Vekaletlerini paylaşan kadılar için konan yasaklarla ilgili karşılaştırınız: İnalçık, "Adâletnâmeler". 17. yy'ın ikinci yarısında İstanbul'da, asıl görevi Pazar alanlarında düzeni sağlamak olan muhtesip genellikle ofisini iltizam etmişlerdir. bakınız Robert Mantran, İstanbul dans la seconde moitié du XVIIe siècle (Bibliothèque archéologique et historique de l'Institut Franchis d'Archeologie d'Istanbul, vol. XII, Paris, 1962), s. 300.

³⁶ Bu iddianın bir örneği için bakınız CE 23695.

³⁷ Karşılaştırınız örneğin Evliya Çelebi Seyahatnamesi [Account of his travels], içinde: Türk Tarih Encümeni Külliyyati

Zaviyelerin bağlı olduğu tarımsal temeldeki değişiklikler, 17. ve 18. yüzyıllarda Anadolu'da ve Balkanlar'da büyük çiftliklerin kurulması sürecinin bir parçası olarak görülmektedir. Ancak, tekke varlıkları belli ayırt edici özelliklere sahiptirler. Traian Stoianovich bu dönemin sonlarında büyük çiftliklerin gelişmesini 16. yüzyıl sonlarında oldukça düşen hububat ihracatının tekrar canlanmasına bağlamaktadır³⁸. Stoianovich ayrıca başka bir ihracat ürününün (pamuk) üretimindeki artışın darının (mısır) yaygınlaştırılmasıyla mümkün kılındığını belirtmiştir. Darıdan başka herhangi bir hububattan elde edilen verimden çok daha yüksek verim elde edilebilirdi. Aynı zamanda köylüler üzerindeki baskı ve yaylacı sığır yetiştirme ekonomilerindeki pek çok alanda meydana gelen hasar, hububat fazlalıklarının satışını serbest bıraktı. Stoianovich'in modeli, çiftçilerin yoklukları ve nispeten gelişmekte olan ticari sektör arasındaki eşitsizliklere dikkati çekerek, denizden ve karadan yerli nakliyeciliğin gelişmesini gerekli kılmaktadır³⁹. Büyük çiftlik sahipleri oldukça fazla sayıda

(İstanbul, 1928), vol. VIII, sf. 70 ve 80. Hans Joachim Kissling tarafından yapılan özet, *Beitrage zur Kenntnis Thraikiens im 17. Jahrhundert*, içinde: *Abhandlungen für die Kunde des Morgenlandes*, XXXII, 3 (Wiesbaden, 1956). — Balkanlar'daki özgün Bektaşî tekkelere ile ilgili modern çalışmalar için bakınız: Franz Babinger, *Das Bektaschi-Kloster Demir Baba*, içinde: *Mitteilungen des Seminars für Orientalische Sprachen*, 34 (1931), sf. 1-10, tekrar basılmıştır: *Aufstze und Abhandlungen zur Geschichte Südosteuropas und der Levante*, 2 vols. (Südosteuropa, Schriften der Südosteuropa-Gesellschaft, No. 3, Munich, 1962), vol. I, sf. 88-96; Lajos Fekete, *Gül-Baba et le bektâşi derkâh de Buda*, içinde: *Açta Orientalia Hungarica*, 4 (1955), sf. 1-18; Semavi Eyice, *Varna ile Balçık arasında Akyazılı Sultan Tekkesi* [The tekke of Akyazılı Sultan between Varna and Balçık], içinde: *Belleten*, XXXI, 124 (1967), sf. 552-600; M. Kiel, *Bulgaristan'da Eski Osmanlı Mimarisinin bir Yapıtı, Kalugerevo-Nova Zagora'daki Kıdemli Baba Sultan Bektaşî Tekkesi* [A structure representing Old-Ottoman Architecture in Bulgaria: the Bektashi tekke of Kıdemli Baba Sultan in Kalugerevo-Nova Zagora], içinde: *Belleten*, XXXV, 137 (1971), sf. 45-60; Hans-Jürgen Kornrumpf, *Zwei weniger bekannte islamische Denkmäler in Bulgarien*, içinde: *Südost-Forschungen*, XXX (1971), sf. 291-296 and *Zum Alter des Demirbaba-Tekke bei Ispereh (Bulgarien)*, içinde: *Südost-Forschungen*, XXXI (1972), sf. 337-339. Prof. Kornrumpf'a yukarıda belirtilen makalelerin ayrı ayrı baskılarını bana sağladığı ve A. Viquesne'ye, *Voyage dans la Turquie d'Europe*, 2 vols and atlas (Paris, 1868), vol. II, s. 166, kaynak için minnettarım. Bu kaynakta Kızıldeli tekkesiyle ilgili modern açıklamalar bulunabilir.

Genel bir bilgi için ayrıca bakınız F. J. Hasluck, *Christianity and Islam under the Sultans*, ed. Margaret Hasluck, 2 vols. (Oxford, 1929), ve muhtelif yerlerde ve Demir Baba efsanesi için vol. I, s. 295-297. Franz Babinger, *Beitrag zur Frühgeschichte der Türkenherrschaft in Rumelien (14.-15. Jahrhundert)* (Südosteuropische Arbeiten No. 34, Munich, 1944), sf. 60-61 ve 69 Binbiroklı Ahmed Baba'nın Pınarhisar'daki ibadethanesine ilişkin kaynakları toplamıştır. — H. J. Kissling, *The Sociological and Educational Role of the Dervish Orders in the Ottoman Empire*, içinde: *Studies in Islamic History. The American Anthropologist*, LVI, 22 (April, 1954), sf. 24-35 konuyla ilgili genel bir giriş yapmaktadır. Prof. Kornrumpf sayesinde aynı yazarın başka bir makalesi de örnek olarak gösterilmiştir: *Zum islamischen Heiligenwesen auf dem Balkan, vorab im thrakischen Raum*, içinde: *Zeitschrift für Balkanologie*, I (1962), sf. 46-59. Ancak, sonraki yayınlar bu çalışma hazırlanırken elimizde mevcut değildi.

³⁸ Traian Stoianovich, *Land Tenure and Related Sectors of the Balkan Economy (Mülkiyet Hakkı ve Balkan Ekonomisindeki İlgili Sektörler)*, 1600-1800, içinde: *Journal of Economic History*, XIII (1953), sf. 398-411. — 16. yy hububat ticareti için karşılaştırmız Lütfi Güçer, *Osmanlı imparatorluğu dahilinde hububat ticaretinin tabi olduğu kayıtlar* [Internal grain trade in the Ottoman Empire and the rules governing it], içinde: *İ. Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, 13, 1-4 (1951-52), sf. 79-98 ve Aymard, *Venise et Raguse*, muhtelif yerlerde.

³⁹ Yerel Balkan tüccarlarının elinde olan nakliyecilik ile ilgili gelişmeler için bakınız: N. Svoronos, *Le commerce de Salonique au XVIIIe siècle* (Paris, 1956); Traian Stoianovich, *The Conquering Balkan Orthodox Merchant (Galip Balkan Ortodoks Tüccarlar)*, içinde: *Journal of Economic History*, XX (1960), sf. 234-313; Virginia Paskaleva, *Osmanlı Balkan Eyâletleri'nin Avrupalı Devletlerle Ticaretleri Tarihine Katkı (1700-1850)* [A contribution to the history of trade between the Ottoman provinces in the Balkans and Europe (1700-1850)], içinde: *İ. Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, 27, 1-2 (1967-68), sf. 37-74.

silahlı koruma bulundurdıkları için taleplerini silahla desteklemek durumunda idiler ve bu durumu sürdürmek çiftçilerin kaynaklarından ek bir giderin olması anlamına geliyordu.

Bu model ilginç görünmesine rağmen bu çalışmada incelenen Bektaşî tekkelerinin durumuna uyarlanabilir gibi gözüküyor. Öncelikle, yarıcılar arasında ve işlenen tekke topraklarında darı üretimine çok az rastlanmaktadır. Bu, şartırcı değildir. Çünkü Stoianovich'in bakış açısına göre darı Balkan yarımadasına Kuzey ve Batı'dan gelip yerleşmiştir. Ancak bu çalışmaya konu olan topraklar bölgenin doğu yarısında yer almaktadır. Bunun yanı sıra, pamuk üretimiyle ilgili bir kanıt yoktur ve aynı şekilde tekkelerin silahlı koruma çalıştırdığına dair de bir kanıt yoktur. Bu yüzden ele alınan topraklar, insanlar ve üretim miktarı standart çiftliklerle karşılaştırıldığında düşük olduğu için orijinal modelde bir takım değişiklikler yapmayı gerekli kılmaktadır.

İlk olarak, tekkenin varlıkları ile büyük arazi sahiplerinin varlıkları arasındaki farklılık ölçütlerden biri gibi gözüküyor. Arnavut büyük iş adamı Buşatlı Mehmed Paşa tüm Venedik bölgesini besleyecek yeterli pirinci ürettiği düşünülürken, Tepedenli Ali Paşa'nın en az 200 çiftliğe sahip olduğu sanılmaktadır⁴⁰. Diğer taraftan son derece büyük tekkeler nadiren 5-8 bireysel girişimi bir araya getirebilmişlerdir⁴¹. Kızıldeli Tekkesi gibi oldukça zengin kuruluşlara bağlı olan büyük ve küçükbaş hayvan sürüleri hâli vakti yerinde Sırlı sığır tüccarının hayvan sayısına hemen hemen tekabül eder⁴². Bu karşılaştırma, daha önemli derviş topluluklarının toplumsal ve ekonomik düzende sahip oldukları yeri göstermektedir. Daha az önem arz eden topluluklar ise nadiren köylü standardındaki yaşamdan fazlasını kendilerine bağlı bulunan insanlara verebilirler. Bu çerçevede, tekkeler ancak yöneticileri bölgenin güçlü insanlarıyla birlikte bir yaşam biçimi oluşturduklarında varlıklarını sürdürebiliyorlardı. Bu çabalarında oldukça başarılı gözüküyorlar. Belli büyük iş adamları 17. yüzyılın sonlarında bile tekkeleri desteklemişlerdir⁴³. Tepedenli Ali Paşa'nın Bektaşî ilişkisi sıklıkla bahsedilmiştir⁴⁴. Ancak bu ilişkinin belirli tekkelerle olan boyutundan çok az bahsedilmektedir. Bölgenin güçlü insanların vakıf topraklarına el koymaya çalıştıkları durumlar olmuştur. Fakat bireysel çiftliklerin toplandığı tüm süreç çok iyi anlaşılmadığından bu durum belgelerle kanıtlanamamıştır. Tekkeler genellikle çok fazla değeri olmayan merkezi yönetimden gelecek desteğe güveniyorlardı. 18. yüzyılın taşralı yöneticileri ancak bölgedeki zengin mal sahipleri ve garnizon askerleri tarafından kabul görürlerse görevlerini yerine getirebiliyorlardı⁴⁵.

⁴⁰ Paskaleva, Ticaret, s. 56, Dennis M. Skilotis, From Bandit to Pasha: First Steps in the Rise to Power of Ali of Tepelen, 1750-1784, içinde: International Journal of Middle East Studies, 2, 3 (1971), s. 221.

⁴¹ Karşılaştırınız MM 9771, muhtelif yerlerde.

⁴² Stoianovich, Balkan Merchant (Balkan Tüccarı), s. 282.

⁴³ Bakınız M. Kiel, Observations on the History of Northern Greece during the Ottoman Rule — The Turkish Monuments of Komotini and Serres, içinde: Balkan Studies, 12, 2 (1971), sf. 424-425 Ekmeçcioğlu Ahrned Paşa'nın bu bağlamdaki etkinlikleri hakkında.

⁴⁴ Hans-Joachim Kissling, Zur Frage der Anfänge des Bektaşitums in Albanien, içinde: Oriens, 15 (1962), sf. 281-286. John Kingsley Birge, The Bektashi Order of Dervishes (London, 1965), sf. 72-73.

⁴⁵ See Svoronos, Salonique, sf. 27 ff.

Belirli çiftlik sahipleri, 1826'dan sonra tekke arazilerine el koyulmasından ve bunların satışından faydalanmışlardır. Bazıları, hacizli malların geçici olarak yönetilmesiyle görevlendirilmişlerdir. Diğerleri, Bihliste ayanı Sinan Bey gibi, satın alanlar arasında önemli rol oynamıştır⁴⁶. Şimdiye kadar arşivlerde yer alan satışla ilgili kayıtlar genel bir sonuca varmak için yeterli değildir. Ancak Kızıldeli'nin durumuna gelince satın alanların çoğunun yerel hâltkân olduğu görülmektedir. İsimlerin önünde ünvanları yoktur ve muhtemelen imparatorluktaki sıradan insanlardı. Bunlar arasında sadece biri kesin olarak aynı olarak ifade edilebilir. Bu şahıs Ferecik kazasında yaşamaktadır. Ancak, harcadığı 800 kuruşluk peşin ödeme (muaccek) oldukça küçük bir alımı göstermektedir⁴⁷. Şimdiye kadar bilinen en büyük alıcı hakkında adı ve oturduğu mekân dışında hiçbir şey belirtilmemiştir. Ancak ismine eklenen 'ağa' ünvanı ve zida kudretuhu düsturu onun saygın bir insan olduğunu göstermektedir. 1800 dönümlük bir tarla, 30 dönüm otlak ve genişliği bilinmeyen bir ormanlık alan için 20.000 kuruş peşin para ödemiştir. Açıkçası bu kişi araziye spekülâtif (vurguncu) nedenlerle almıştır. Çünkü kayıtlar bu şahsın aldığı araziye parselleyip kendi aldığı fiyatın 10 katına başkalarına sattığını göstermiştir. Bölgedeki vurgun kapsamıyla Bektaşî ve yenicî mülklerinin elden çıkarılması arasındaki ilişki hakkında bir şeyler bilmek ilginç olabilir. Fakat şu an yeterli belge yoktur. Bu olay ayrıca açık attırma yoluyla yapılan satışların hükümetin, malın pazar değerinin çok altında kazanç elde etmesiyle sonuçlanabileceğini göstermektedir. Bu alanda kayıpların yaşanmasının nedenleri arasında tekke binalarının yıkılıp parçaların inşaat malzemesi olarak satılması gelmektedir. El değmemiş yani zarar görmemiş hâlleriyle bu tekkelerin daha fazla paragetireceği kaçınılmaz bir gerçektir⁴⁸.

⁴⁶ Böylece, ayanın bir Elmalı ailesi Abdal Musa Tekkesi'nin varlıklarının vesayetini aldı: MM 8252, s. 6. Ayrıca bakınız MM 9772, s. 94.

⁴⁷ Karşılaştırmız Ali Emiri, II Mahmud, 9950.

⁴⁸ İlgili alıcının adı Dimetoka'da yaşayan Ali Ağazade Mustafa Hüsrev Ağa idi. O'nun durumu aşağıdaki kayıtlarda görülmektedir: MM 9776, s. 37'ye göre (aynı doküman ayrıca MM 8248, s. 8) birinci açık artırmada önceki tekkenin varlıkları belli olmayan bir kısmını alacak bir kişiyi bulmak mümkün değildi. Bu nedenle bu alanlar öşür ve diğer vergilere karşılık çiftçilere kiralandı. Bu durum bazı koşullarda bir şekilde Müslümanlar için Hristiyanlardan daha fazla avantajlı oldu. Ancak, yeterli sayıda kiracı bulunamadığından toprağın büyük bir kısmı işlenemedi. Bunun üzerine yeni alıcılar bulmak için yeniden çaba sarf edildi. Mustafa Hüsrev, 20,400 kuruşluk peşin ödeme ve ek olarak yıllık taksitli ödemelerle arsaya satın aldığı Kızıldeli malları için ödenmesi gereken toplanmış öşür alan kesenek çî (mültezim) ile bir anlaşma yaptı. Sonraki Mustafa Nuri Paşa idi. Mustafa Nuri Paşa aynı zamanda Çirmen sancağının muhassili (vergi toplayan) idi. Öşürün toplanmasını azaltmaktan başka hiçbir şeyi üstlenmemiş olan Mustafa Hüsrev mülkname-i humayun ile ödüllendirilmişti (MM 9776, p. 36). Ancak, şikâyetler yönetime ulaştığında araziye 200,000 kuruştan fazla bir miktara elden çıkarmıştı. Fakat Edirne ve Dimetoka'daki otoriteler bu paranın büyük kısmına el koymaları konusunda bilgilendirilmişlerdi. Mustafa Hüsrev'e sadece gider masrafları ve kârın yüzde yüzü bırakılmıştı (1253/1837—38). Bu karar, gelecek yıl görünüşe göre değiştirilmişti (MM 9776, p. 329): hazineye gelen miktar 123,381 kuruş olarak belirlendi. Bu demektir ki satın alan kişinin alım fiyatı ve kâr için 20,400 kuruşun iki katı miktar almasına izin verilseydi beklendiği gibi 164,181 kuruştan az miktarda paraya sahip oldu. Buna ilaveten, daha önce satılmamış araziler için biçilen 4-5 bin kuruş değerindeki miktarı alması kabul edildi. Bu gelişmelerin kısa bir özeti için bakınız MM 9771, s. 43; maalesef bu sayfa zarar görmüştür. Binaların yıkılması nedeniyle oluşan kayıpla ilgili II. Mahmud'un danışmanlarından biri bunların el değmemiş imparatorluk vakıflarına dönüştürülmesini tavsiye etti. Ancak, Sultan'ın cevabı olumsuz oldu (HH 17386).

17. ve 18. yüzyıllarda vakıf arazilerinin yeniden düzenlenmesi anlayışı, oldukça sınırlı sayıdaki bazı çağdaş belgeler hariç, temel kaynakların 1826'da gerçekleştirilen yardım müsaderelerinin prosedürlerini derleyen envanterlerden oluşmasından dolayı engellenmiştir. Ne yazık ki bunlar, Orta Çağlarda Avrupa'nın birçok yerinde oluşturulan tımar envanterlerle mukayese edilemez, her şeyden önce bunlar mevcut ve ilerde gelecek olan tekke yöneticileri tarafından yazılmamıştır⁴⁹, ancak gerçek şeyhler ve mütevelliler görevden alındıktan sonra alakasız kişiler tarafından oluşturulmuştur. Değerli objeleri ve hayvanları saklamak geçici yöneticilerin işine gelmiş olabilir, ayrıca hizmetkârlar ve önceki Bektaşî babalarına sadık olan muhtemelen düşük rütbeli yöneticiler de aynı yolu seçmiş olabilirler. Buna ek olarak, envanterleri oluşturmadaki neden gelecekte onları satmak olduğundan, civardaki çiftçiler tarafından sunulan mutat hizmetler ve hediyeler gibi satılamayan şeylere oldukça kısa bir şekilde değinilmiştir ya da hiçbir şekilde bahsedilmemiştir⁵⁰. Benzer bir durum kurumla alakalı insanlar içinde geçerlidir: Kızıldeli kayıtları bu konu hakkında bilgi içermesi yönüyle bu zamana kadarki en eşsiz kaynaktır.

Araştırmacıların görüşlerine göre en eksik envanterler, 1826 yılında mevcut olan Bektaşî tekkelerinin sadece küçük bir kısmına değinmiş olanlardır. Aslında, yönetim kendinden önceki her Bektaşî topluluğunu dahil edecek envanterleri oluşturmak için emirler vermiştir, bu ilkeyi güçlendirmek için bir çaba sarf edilmiştir ve bu zamana kadar bulunmayan raporların ele alındığından haberdarız⁵¹. Ancak, Rumeli tekkelerine ait olan yaklaşık sadece otuz liste ve aşağı yukarı Anadolu'dakilere ait aynı miktarda liste şu ana kadar gün yüzüne çıkarılmıştır ve ikinci alandaki kurumların sayısı başlı başına 130'u geçtiği bilinmektedir⁵². Bu konudaki diğer defterlerin içerdiği bilgilere göre, bu defterler müteakip satışların yanı sıra müsadere işlemiyle alakalı belgeler içermektedir, fakat çok az ek envanter bulunmaktadır. MM 9772—9776 numaralı defterlerde değinilen tekkelerin, MM 9771 numaralı envanterlerde tanımlananlarla aynı olması oldukça çarpıcıdır, hatta bazı belgeler iki kez muhafaza edilmiştir. Defterlerin açıkça nüsha olduğu görülürken, müsadereden sorumlu vilayet bürokratları tarafından gönderilen esas raporların başına ne geldiği hâla bilinmemektedir. Korunan defterlerin tüm eski Bektaşî tekkelerini gizlemek için mi yapıldığını gösteren bir bulgu yoktur. Başvekâlet Arşivi'nde hâla listelenmemiş birçok materyal bulunduğundan dolayı böyle kayıtlar da bulunamayabilir.

1826 yılındaki Kızıldeli hakkında yapılan belgelenmeler bazı tuhafıklar göstermektedir: hiç envanter bulunmamaktadır. Çirmen Valisi Esat Paşa'dan gelen ve onun tekkeyi 1241/1825-

⁴⁹ Bakınız: Georges Duby, *Rural Economy and Country Life in the Medieval West* (Ortaçağın Batısında Tarım Ekonomisi ve Taşra Hayatı) (Columbia, S. C., 1968) s. 28-54 ortaçağın başlarına ait tımar envanterlerinin tartışıldığı başka bir yer.

⁵⁰ Bunlar önemli ölçüde ekonomik değere sahip olabilirler. Örneğin şimdiki yüzyılın başlangıcında Seyyid Gazi zaviyeleriyle alakalı durumlar için. Karşılaştırın: Theodor Menzel, *Das Bektâsi-Kloster Sejjid-i Ghâzi*, in: *Mitteüngen des Seminars für Orientalische Sprachen an der Friedrich-Wilhelms Universität in Berlin*, XXVIII (1925), sf. 107—108.

⁵¹ Karşılaştırın: CE 13680

⁵² MM 9771, sf. 9—22, 56—87; sf. 94—100.

26⁵³ yıllarında kurduğu sırada bulunan koşullar hakkında bilgi veren bir resmî mektup bulunmaktadır. Bu metin derviş zümresine ait olan emlak satışının kaydedildiği belgelerle bir bütün oluşturmaktadır.

Tutuklu şeyhlerin Esad Paşa'ya söylediklerine göre Kızıldeli Tekkesi Aşağı ve Yukarı Meydan olmak üzere iki yerleşkeden oluşmaktadır. Açıkça görülüyor ki bunlar birbirinden ayrı iki bina kompleksi değil, çünkü tarlalar, meralar vs. en azından 18. ve 19. yüzyılda meydanlardan birinin ilavesi olarak kayıt edilmiştir. Ancak bunların bölünme tarihi tam olarak bilinmemektedir. Tahrirlerde bu anlaşmaya hiç referans gösterilmemiştir.

Şeyhlere kurumlarıyla alakalı kişiler hakkında sorular sorulduğunda, tekkeye 24 köy bağlı olduğu cevabı alınmıştır. Verdikleri cevaptan anlam çıkarmak biraz zor: 16. yy vergi kayıtlarında yer alan yerleşkelerin isimleri 18. yy' da ve 19. yüzyılın başlarında⁵⁴ sık sık tekrarlanmaktadır ve sayıları hiçbir yerde 24'e ulaşmamaktadır. Bu yerlerden bazıları son kökenlerine sahip olabilirler, aslında, 19. yüzyılın başlarında tekke büyük bir orduyla ve zeamet sahipleriyle uzun süren bir savaş süreci yaşadı. 16. yüzyıldaki kayıtlardan dolayı zeamete ait olan iki köy, vakıf arazisine katılmayı tercih etmişlerdir. 1235/1819—20 de merkezi yönetim sonunda zeamet sahipleri adına karar vermişlerdir⁵⁵. Bunun yanı sıra, tekke arazisi üzerinde bir köyün var olduğu sanılmaktadır. Bazı 19. yy kayıtları, vakıf köylerinin listelerinde bulunmayan Kızıldeli adında bir yerleşim yerinden söz etmektedir.

Diğer yandan, Darıbüyük, Büyükviran ve Tırfilluviran gibi tahrirden öğrenilen yerlerin isimleri tekkenin tasfiyesini gösteren belgelerde yer almaktadır, bu şans eseri olabilir ya da vakfın ağırlık merkezindeki coğrafik değişmeyi göstermektedir. 24 köyden bazılarının diğerlerine nazaran daha yeni olabileceği hakkındaki varsayıma diğer bir kanıt, onların sözde erzade ya da avarız ve bedel-i nüzuldan muaf olan ve sayıca 7-8 yüz civarında olduğu tahmin edilen kurucunun soyundan gelenler tarafından yerleştirilmelerini gösteren bir beyandır. Ancak önceden de belirtildiği gibi kurucunun soyundan gelenler 16. ve hatta 17. yy' da o sayılara hiçbir zaman ulaşamamışlardır. Fakat şeyhin iddiasının temelini ne olduğunu tam anlamıyla anlamak için bölgenin yerleşim tarihi şu ana kadar olandan çok daha fazla derinlemesine araştırılması gerekir.⁵⁶

⁵³ HH 17411

⁵⁴ CE 24627

⁵⁵ Karşılaştırım: metin TK 526, s.126'nın karşısı

⁵⁶ En azından on sekizinci yüzyılın sonlarında ve on dokuzuncu yüzyılın başlarındaki yerleşkelerin dağılımları ve isimleri tam olarak bilinmemektedir. Arşiv dokümanları arasında BA, Cevdet Maliye 20015, sayı Cem I 1211 (Kasım-Aralık, 1796)' ya bakınız. Bu Dimetoka mahallelerinin ve bölgedeki köylerin numaralandırıldığı bir listedir. Bu liste çeşitli memur ve askerlerin masraflarını karşılamak amacıyla oluşturulmuştur. Bunun yanı sıra, on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında bölgede gerçekleştirilen bir nüfus sayımı 1248/1832-33 tarihli defterde kayıt altına alınmıştır (BA, Kâmil Kepeci bölümü, Nu: 6309. 1248-1832-33-1266/1849-50 yıllarını kapsamaktadır). Ayrıca bakınız: Enver Ziya Karal, Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk nüfus sayımı, 1831 [The first population count in the Ottoman Empire in the year 1831] (T. C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Neşriyat No. 195, Tetkikler Serisi, No. 87, Ankara, 1943). Haritada oldukça çok yer tespit edilebilmektedir; örneğin karşılaştırım: Generalkarte von

Tekkeye bağlı olanların kelimenin dar anlamıyla ilgilendikleri kadarıyla Esad Paşa 150 tane bekâr Bektaşî'nin varlığından ve ayrıca kırk ile elli arasında müridin bulunduğunu rapor etmiştir. Esad Paşa, raporunda Kızıldeli aile kurumu olarak kurulmasına rağmen, iddialara göre 16. yüzyılın başlarında Hacı Bektaş Tekkesinde Balım Sultan'dan el alan bekâr dervişlerin tekkesi Kızıldeli'ye yayılmıştır⁵⁷. Yaklaşık iki yüz dervişten oluşan bir nüfus, aynı büyüklük sırasıyla zamanının birkaç Bektaşî merkezine atıfta bulunan Evliya Çelebi'nin raporlarıyla uyumluluk göstermektedir.⁵⁸ Bunun yanı sıra, kurucunu soyundan gelen önemli bir kesim muhtemelen şeyh ailesinin üyeleri olarak misafir kalmaktaydı, ancak onlar hakkında hiçbir şey söylenmemektedir.

Esad Paşa'nın raporu da müritlerce gerçekleştirilmiş işin doğası hakkında hiçbir bilgi vermemektedir. Onların denetimsel bir kapasitede çalışmış olmaları oldukça mümkün çünkü kurum açıkça belirtilmemiş sayıda çiftçi, değirmenci, çoban ve seyis yamağını işe almıştır. Bu konuda Kızıldeli hakkında hiçbir bilgi yokken; diğer tekkeler, envanterlerin ırgat odaları ya da aylakçı hanesi⁵⁹ olarak tasvir ettikleri bu işçilerin konakladığı özel binalara sahipti. Bunun yanı sıra daha büyük kurumların bazıları marabalara toprak vermişlerdir. Bu konudaki çoğu bilgi Anadolu'daki Abdal Musa kayıtları tarafından sağlanmaktadır; ancak küçük bir boyut da olsa Balkan tekkelerinden bazıları da bu sistemi uygulamıştır. Çiftçiler genellikle bir çift öküz, saban demiri ve bir miktar da tahıl almışlardır. Hacet Baba Tekkesi gibi belli başlı kurumların da onları ağırlayacak evleri vardı.⁶⁰ Ne yazık ki bu çiftçilerden alınacak ödemeler net bir şekilde kaydedilmemiştir. Bu yüzden marabaların bırakmaları beklenen toplam hasatın oranının ne olduğunu saptamak mümkün değildir. Ancak Balkan tekkelerinin büyük bir çoğunluğu tarım işçileri için ne bir barınma sağlıyordu ne de marabaların görevlendirilmelerini gösteren bir kanıt içeriyordu. Toprakların büyük bir kısmı dervişlerin kendileri tarafından ya da yakın köylerde yaşayan birkaç hizmetkâr tarafından işleniyor olabilir.

---

der Europäischen Türkei nach ailen vorhandenen Originalkarten und itinerarischen Hilfsmitteln, Heinrich K i e p e r t tarafından hazırlanmıştır (Berlin, 1870). Buna ek olarak, Kissling, Trahkien ve Katip Çelebi'nin Rumeli'yle ilgili coğrafik çalışmasının bölümleri içerisinde yer alan veriler ve haritalar, yer adlarının tanımlanmasında ise yararabilir: Rumeli ve Bosna, geographisch beschrieben von Mustafa Ben Abdalla Hadschi Châlfa, tr. Joseph von Hammor [Purgstall] (Vlenna, 1812). Further Tayyib G ö k b i l g i n, Kanuni Sultan Süleyman Devri Başlarında Rumeli Eyaleti, Livaları, Şehir ve Kasabaları [Subprovinces, cities and towns in the province of Rumeli at the beginning of Kanuni Süleymans' reign], içinde: Belleten, XX, 78 (1956), sf. 247—294 ve bu bilgileri baz alan bir harita şu makalede yerini almıştır: Donald Edgar P i t c h e r, An Historical Geography of the Ottoman Empire from earliest times to the end of the sixteenth century, with detailed maps to illustrate the expansion of the Sultanate (Leiden, 1972), map XXVI. (saltanatın büyümesini gösteren ayrıntılı haritalarla on altıncı yüzyılın başlarından sonlarına kadar Osmanlı Devleti'nin tarihi coğrafyası)

⁵⁷ Karşılaştırın: Birge, Bektashi Order, sf 56—58. ve Fuad Köprülü ve Rudolf Tschudi tarafından Hacı Bektaş hakkında yazılan makaleler.

⁵⁸ Örneğin: Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Cilt II. S. 398: Merzifon'daki Piri Baba Tekkesindeki 200 dervişten daha fazla. - Karşılaştırın: Ancak, aynı yazar tarafından 45 ve 80 gibi daha ilımlı rakamlar Nefes Baba'ya ve Kıdemli Baba'ya atfedilmiştir. (Kissling, Thrakien, sf. 87 ve 80.)

⁵⁹ MM 9771, sf 20 ve 22

⁶⁰ Bakınız: MM 9771, s. 20 ve sf. 56. (Abdal Musa)

Şeyhlere tekkelerinin arazileri sorulduğunda şu cevapları verdiler: Kurumun elinde hazır bir para yoktu. Daha önce de bahsedildiği üzere 2500 tane koyun ve keçi, 200 büyükbaş hayvan, 40- 50 at, çift sürmeye yarar 20-30 öküz bulunmaktadır. Merkezi yönetimden gelen memurlar ortaya çıkmadan önce para evrensel olarak ortadan kaldırılmış gibi görünüyör. Bu, MM 9771 numaralı envanterlerinde, tahsis edilmemiş borçların kayıtlarının var olduğu yer hariç, yer almamaktadır. Çiftlik hayvanları göz önüne alındığında, Güneybatı Anadolu'da Elmalı yakınlarında bulunan büyük Abdal Musa kompleksi çeşitli yaş ve değerde 58 ata sahip olduğundan, Kızıldeli bu kategoride başarısız olmuştur.⁶¹ Elmalı dervişlerinin himayesinde 114 büyükbaş hayvan bulunmaktadır. 145 öküz de marabalara verilmiştir. Böylece toplam hayvan sayısı yaklaşık 260'a ulaşmaktadır. Aralarındaki tek fark keçi ve koyun sürülerinin boyutlarıydı ki Abdal Musa durumunda oldukça azdı (400-450).

Balkan tekkeleri göz önünde bulundurulduğunda yetiştirilen çiftlik hayvanlarının miktarı çok daha azdır (bkz. Tablo 1. 2. 3.)⁶². Oldukça çok sayıdaki koyun ve keçiler az sayıdaki tekkelerle sınırlıydı. Tarla işleri için mandalar ve öküzler yetiştirilirdi. Öküzler mandalardan sayıca üstündü. Bu hayvanların yaşları ve cinsiyetleri hakkında kayıtlar oldukça net bilgiler vermektedir: İneklerin ürün verip vermediği ya da süt üretilip üretilmediği genellikle belirtilmiştir. Onların yavrularının yaşları da altı aylık sürelerde belirlenirdi. Dört yaşını geçene kadar büyük baş hayvanların yetişkin sınıfına alınmadıkları görülüyor. Çift sürmek için kullanılan hayvanların sayıca birçoğuna sahip olan tekkeler genellikle bir mandayı ve bir danayı damızlık amaçlı ellerinde bulunduruyorlardı. Eğer bunlar çıkarılırsa, ikiye ayrılan yetişkin erkek büyükbaş hayvanların sayısı her zaviyenin maksimum hesaba kattığı saban takımlarının sayısı ile sonuçlanır.

Eşeklerin kullanımı oldukça önemsizken, onlarla sadece Demir Baba, Eğribucak' taki Mümin Baba ve Meğri' deki Hızır Baba bir noktaya kadar ilgilenmişlerdir. Atların üremesi oldukça yaygındı. Genellikle sadece küçük ve önemsiz kurumlar onlarla ilgili değillerdi. Balkanlar atların genellikle tarımsal aktivitelerde kullanıldığı yer olmadığından bu da oldukça dikkat çekicidir. Bu sürülerden bazıları oldukça geniş, dengelenmiş ve hatta Kızıldeli'de bulunan sayıdan daha fazlaydı. Diğer yandan katırların üremesi oldukça sıra dışıydı: Envanterler onlardan sadece bir ya da iki kez bahsetmektedir.⁶³

⁶¹ Abdal Musa'nın kalkınması için Fuat Köprülü' ye bakınız: Türk Kültürü, XI, 124 (1973), sf. 198—207; İlhan Akçay, Abdal Musa tekkesi, VII. Türk Tarih Kongresi... Kongreye sunulan Bildiriler, 2 cilt, (Türk Tarih Kurumu Yayınlarından IX. Seri No. 7, Ankara, 1972), cilt. I, sf. 360—373.

⁶² Binbiroklı Ahmed Baba, Sersem Baba, Çoban Baba, Kadıncık, Kasım Baba, Derviş Ali, Kara Baba ve Bayezid Baba durumlarında olduğu gibi çiftlik hayvanları kayıt altına alınmadığından karşılaştırma olanakları sınırlıdır. Bu zaviyelerden bazıları oldukça büyük görüldüğünden, hayvansız bir hayat sürdürmeleri olanaksız görülüyor. Büyük ihtimale envanterler derlenmeden çiftlik hayvanları elden çıkarılmıştı. Koyunlar ve keçiler Piri Baba ve Mümin Baba'da (İkisi de Eğribucak'ta) birlikte kayıt altına alınmıştır. İkisinin ortak sürüleri en azından 3659 hayvandan oluşmaktaydı. Horasani Ali Baba (Ruşçuk), Göbekli Saraç Baba (Ferecik) ve Kara Baba (Selanik) toprak sahipliği yapmamışlardır. Tabloları hesaplarken hataları en aza indirmeye çalışmamıza rağmen, temel olarak kullanılacak fotokopiler birkaç yanlış yorumlamaya maruz kalmış olabilir.

⁶³ Ulaşımında katırlara verilen önem biraz ilginçtir: Braudel, Méditerranée, cilt I. S. 261

Esad Paşa'nın raporu kurumun arsa sahipleri hakkında söz etmemektedir. Veriler daha öncede bahsedildiği üzere satış belgelerinden elde edilmek zorundadır; ancak bunlar minimum değerlerden başka bir şey sağlamamaktadır. Çünkü korunmuş mülknamelerde tüm arazilerin yer aldığı bir garantisi yoktur. Satılan tarlaların dönümü 3465' i geçmektedir. Eğer dönümün 939.3 m² olduğu varsayılırsa bu en azından 325.5 hektara ve 804.4 akra karşılık gelmektedir. Abdal Musa Tekkesi' nin daha fazla araziye sahip olduğu sanılmaktadır, yaklaşık olarak 9480 dönüm tarla, yani 890.4 hektar ya da 2204.5 akra eşdeğer bir miktar. Diğer Rumeli zaviyeleriyle karşılaştırıldığında şöyle bir sonuç ortaya çıkmaktadır: Kızıldeli satış belgelerinde gösterildiği kadar araziye sahip olmasa bile sahip olduğu tarlalar açısından en zengin yerleşmeye sahipti (Tablo 4 ile karşılaştırın). Rusçuk'daki Horasanî Ali Baba, Niğbolu' daki Koç Ali Baba, Ferecik'deki Göbekli Saraç Baba, Köprülü'deki Hacet Baba, Tekfurdağı' ndaki Sersem Baba ve Çoban Baba, Selanik'teki Kara Baba ve bunların yanı sıra Kadıncık' taki küçük mabet gibi birkaç zaviyenin hiç ekili arazisi bulunmamaktaydı. Belki de bu sadece envanterlerdeki eksikliklerden kaynaklanmaktadır. Ancak bunların çoğunun en azından birkaç bahçe ve bağı bulunmaktaydı (bkz. Tablo 5).

Daha da ilginç bir konu ise özellikli bitkilerin var olmasıydı. Eski Zağra yakınlarındaki Mümin Baba ve Musaca zaviyeleri açıkça gül esansları hazırlamaya uğraşmaktaydı. 11 dönümlük gül bahçesini başka bir şekilde açıklamak zor olurdu. Meğri yakınlarında veya içerisinde bulunan Sancakdar Baba ve Hızır Baba isimli diğer iki zaviye de zeytin ağaçlarını işlemiştir. Sancakdar Baba muhtemelen bu ağaçları parça parça elde etmiştir. Çünkü ağaçlar 3'er 4'er gruplar hâlinde kırlara yayılmış hâldedir. Bazı durumlarda tekke bir ağaçtan çok daha fazlasına hak talep edebilirdi. Hızır Baba 148 zeytin ve 335 palamut ağacını elinde bulunduruyordu. Kızıldeli özel kültürler alanına 8 dönümlük dut ağacıyla ve buna ek olarak boyutu bilinmeyen dut ağacı bahçesiyle girmiştir. Ayrıca 117 tane daha ağacının olduğunu sanılmaktadır. Ne yazık ki, envanterler ipek böceği yetiştirilip yetiştirilmediğinden ya da ağaçların sadece meyve amaçlı olup olmadığından bahsetmemektedir.

Satış kayıtları Kızıldeli Tekkesi'nde arı kovanları bulunduğunu göstermezken belli başlı diğer Balkan zaviyeleri öncülükla uğraşıyordu. Ancak sadece bir yerleşim yeri önemli ölçüde sayılabilecek kadar arı kovanına sahipti: 120 arı kovanıyla Ferecik' teki Nefes Baba. Bunu Eğribucak'taki Mümin Baba ve Piri Baba takip ediyordu. Hezargard 'daki Demir Baba'nın 43 ve Rusçuk'taki Horasanî Ali Baba'nın küçük zaviyesinin 45 kovanı bulunmaktaydı. Hezargrad yakınlarındaki Hüseyin Baba ve Koç Doğan ve bunların yanı sıra Rusçuk'taki Tay Hızır Baba kendilerini 28 ya da daha az kovan sayılarıyla sınırlandırmışlardır. Hayvanlara otlatma yeri olarak çayırlar, meralar ve korular kullanılıyordu.⁶⁴ Satış kayıtlarında, Kızıldeli'nin belirsiz miktarda korusu ve yaklaşık olarak 70 dönüm çayırı olduğu tahmin edilmektedir; ancak mera arazisi hakkında bilgi verilmemektedir. Diğer zaviyelerde ise, bu rakamlar

⁶⁴ MM 9771 'in 17. Sayfasında, Göbekli Saraç Baba tekkesine ait olan bazı tekkeler Dimetoka yakınlarındaki koruya gönderilmiştir; Kissling, Thrakien, s. 87

oldukça etkileyici olmuşlardır (tablo 6-7'yi karşılaştırın). Yem bitkileri nicelik olarak sık sık kayıt altına alınmıyordu ve birçok durumda ekilen ürünler tam olarak bilinmiyor. Yaylardan genellikle Eğribucak'taki Piri Baba durumunda olduğu gibi söz edilmektedir. Eğer kullanıcı hakları oldukça belirsizse, listelendirilmeye değer görülüyordu.

Envanterlerden edinilen rakamlara göre, o zamanlara kadar süregetirilen büyükbaş hayvan yetiştirme ve tarım başlığı altındaki koşullara izin veren belirli ilişkiler ortaya çıkarılabilir. İşlenmemiş toprakların (mera ve koru) miktarıyla hayvanların sayısını eşlerken, diğer ülkelerde uygulananları karşılaştırdığında, arazinin çok ya da az mı stoklandığını anlamak mümkün olmaktadır. Çayır arazilerinin varlığı bu hesaplamanın kullanılışlığını sınırlandırmaktadır. Çünkü çayırdan nasıl istifade edildiği bilinmemektedir. 16. ve 17. yy. boyunca iç Meksika'nın yarı kurak otlak arazilerinde⁶⁵, teoride, 1750 hektarın 500 ya da birçok durumda 1000 büyükbaş hayvan beslemesi beklenmektedir. Böylece her bir hayvana 3.5 hektar alan düşmekteydi (ya da bazı istisnai durumlarda 1.75 hektar). Koyunlarda ise 780 hektar alan genellikle 2000 hayvanı otlatmaya ayrılırdı ki bu durumda da hayvan başına 0.39 hektar demektir. Eğer Hezargrad'daki Demir Baba otlığı aynı şekilde kullanılışaydı koyunlar ve büyükbaş hayvanlar için sadece yaklaşık 895 hektar gerekli olacaktı. Aynı kazada yer alan Hüseyin Baba tekkesinde ise, 437 hektar yeterliydi; yani bu varsayımsal durumda tekke kendini koyun ve büyükbaş hayvan sayısında boş yere sınırlamış oldu. Bu sayıdan dört kat daha fazlasını yetiştirmeleri mümkündür. Ancak şu da kabul edilmelidir ki resmî Meksika rakamları muhtemelen oldukça iyimserdi.

Ancak diğer tekkeler tam anlamıyla bu duruma ters bir pozisyondaydılar. Meksika'daki sözde en çok tutulan yöntemine göre boş araziler hayvanların sayısı ile mukayese edildiğinde, Balkan otlakların yoğun bir şekilde otlatıldığı görülmektedir: Hezargrad'taki Musa Baba yaklaşık 47 hektarlık boş arazide, onlara ilaveten hiç çayır olmadan arazide 16 tane büyük baş hayvan beslemekteydi. Rusçuk'taki Tay Hızır Baba, 430 koyun ve keçi ve bunlara ilaveten 74 büyükbaş hayvanı 127 hektarlık boş arazide ve 19 hektarlık çayırdan otlatıyordu. Bu otlakların Meksika'daki çayırlardan çok daha kaliteli olabileceği göz önünde bulundurulduğunda, envanterlerin eksik olduğu ya da yeterli ölçüde ek besleme yapıldığı kanısına varabiliriz. Çünkü Koç Ali Baba dervişlerinin 2.3 hektarlık otlak arazide çayır olmadan 49 koyun ve 14 büyükbaş hayvan beslemiş olması mümkün değildir. 436 koyun ve keçi ve bunlara ek olarak 47 büyükbaş hayvanın, saman ve kepekle beslendiği kabul edilirse, 1 hektarlık engebeli bir otlakta ve 0.6 hektarlık çayırdan beslenemezlerdi. Ancak bunlar sadece Yenipazarlı Musa'ya ait olan kayıtların bize gösterdikleridir.⁶⁶

Envanterler genellikle hem tekke yönetiminin ellerindeki hem de devredilen ortaklar arasındaki mezruatlarda farklılık gösterdiğinden, ekilen ürünlerin göreceli önemini tespit

⁶⁵ François Chevalier, Colonial Meksika'da Arazi ve Toplum, The Great Hacienda (Berkeley ve Los Angeles, 1970), sf. 101. 110

⁶⁶ Ek olarak, atlar için de erzak sağlanmalıydı.

etmek mümkündür.⁶⁷ Eğer miktarların kile ile ölçülmediği Eğribucak'taki Mümin Baba'yı ve Piri Baba'yı hariç tutarsak, tohumluk tahılların miktarlarının bilinmediği tüm zaviyelerin en azından 1.475 kile buğday tohumuna, 1.121 kile arpaya ve 379 kile çavdara sahip olduklarını çıkarıyoruz.⁶⁸ Bu da şu anlama gelmektedir: Eğer bu ölçüler bu kadar farklı olmasa yaklaşık olarak yüzde 50 buğday, yüzde 38 arpa ve yüzde 12 çavdar ekilmeliydi. Bu tohumlarla 5 kez yapılan bir hasat sonrasında buğdaydan 190 ton, arpadan 125 ton⁶⁹ ve çavdardan 48 ton (toplam 362 ton) elde edilmeliydi. Mısır, darı ve mercimek gibi yan ürünler o kadar az kaydedilmiş ki bunların tümü göz ardı edilmiştir. Ancak, bu verileri değerlendirirken onların minimum değerler olarak düşünülebileceği ve kaydedilmeyen tahıl tohumlarının toplamının oldukça büyük bir kısmını oluşturabileceği akıldan çıkarılmamalıdır.

Envanterlerden elde edilen veriler oldukça az olmasına rağmen, birçok zaviyenin fiziksel yapısı ile bazı fikirler elde edilebilir. Genel masraflar modern alimler tarafından incelenen tekkelerden çok daha farklı olduğunu göstermemektedir.⁷⁰ Kompleksin merkezi, törenlerin düzenlendiği odaydı (meydan evi ya da meydan odası). Bu odaya her zamankinden farklı olarak bir evliyanın türbesi eşlik ediyordu. Birçok durumda türbe mahalli, yıkımdan kaçmak için kullanılan yapının bir parçasıydı. Bir cami genellikle duvarlarla çevrili binalar topluluğunun bir parçası değilken, bu tür bir bina Yenipazar'daki Musa Baba ve Nefes Baba zaviyeleri gibi birkaç durumda kaydedilmiştir. Bazen birkaç kitap, tekke ekipmanlarının bir kısmını oluşturmuştur.

⁶⁷ Ne yazık ki, bu veriler envanterlerde olduğu gibi ekili arazilerin sayısını kontrol etmekte kullanılamaz: tahılın miktarı normal olarak kile ile ölçülmüştür. Eğer ölçüm envanterleri derleyen memurlar tarafından yapılmış olsaydı İstanbul kilesiyle eşit saymak oldukça uygun olurdu. Ancak, merkez hükümetin özel görevlileri bu bilgilere genellikle yerel halka sorarak ya da yazılı kaynaklara başvurarak ulaşmış olmaları muhtemeldir. Bu yüzden yerel ölçülerin kastedilmesi mümkündür. Bu da bir bölgeden diğerine farklılık göstermektedir. Balkan tekkelerinde kullanımda olan çeşitli görmek için bakınız: Svonos, Salonique, s. 86; A y m a r d , Venise et Raguse, s. 172; Mehmed Zeki P a k a 11 n , Osmanlı Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü [Dictionary of Ottoman historical terms and expressions], 2 b. (İstanbul, 1971—72) article “kile”. The standard work by Walther H i n z , Islamische Masse und Gewichte umgerechnet ins metrische System, in: Handbuch der Orienta-listik, ed. Bertold Spuler, Supplement 1, section 1: (Leiden, 1955) Rumeli ölçülerinden çok Anadolu ölçülerini vurgulamaktadır. Bu karşılıklara rağmen, kastedilen kilenin yaklaşık olarak İstanbul kilesine karşılık geldiğini, yani aşağı yukarı 25 kilogram buğday olduğunu, varsayan bir hesaplama yapılmıştır. Anadolu'daki geleneksel tarım koşulları altında, 30 kg'lık tohum 1500 metrekare yere ekilirdi. (Bu bildi Dr. Duran Taraklı'ran alınmıştır, Şehir ve Bölge Planlaması Dairesi, ODTÜ, Ankara). Toprağın bir yarısının tamamen nadasa bırakıldığı düşünülürse, bu hesaplamayla ulaşılan dönüm sayısının iki katı envanterler verilen değerlerle aynı miktarda olacaktır. Ama durum bu değil, hesaplanmış olan ekili alanın miktarı bazen arazinin yarısından çok daha fazla bazen de çok daha azdı. İç Anadolu'nun bazı bölgelerinde yaygın olduğu gibi, 1500 metrekare civarındaki bir dönüm resmi dönüm yerine kullanılıyorsa aynı şey geçerliliğini korur. Bu farklılıkların muhtemel nedenlerinin sayısı o kadar çoktur ki bu konu hakkında net bir şey söylemek doğru olmaz.

⁶⁸ Kızıldeli, Rusçuklu Horasanı Ali Baba, Niğbolulu Koç Ali Baba, Yenice Zağra'daki Kıdemli Baba, Yaran Baba, Mümin and Musaca (Zağra-ı atik), Binbirolu Ahmed Baba (Pınarhisar), Sersem Baba ve Çoban Baba (Tekfurdağı), Kadıncık (Akpınar), Derviş Ali (Naslıç), Kara Baba (Selanik), ve Bayezid Baba (Vardar Yenicesi) tekkeleri için hiç mezruat rakamları verilmemiştir. Yenipazarlı Musa Baba'yı ilgilendiren durum biraz belirsiz çünkü envanter belirli nicelikte tahıl kullanımından bahsetmiyor.

⁶⁹ Hinz, Masse, sf. 41-42' e göre, arpanın bir İstanbul kilesi 22.3 kg'a eşitti. Çavdar için özel bir rakam verilmediğinden, buğday gibi değer biçilmiştir.

⁷⁰ Bakınız: Dipnot Nu. 36. Kızıldeli bina kayıtları günümüze ulaşmamıştır.

Yaşam alanları hakkında envanterler genellikle oldukça belirsiz kalmaktadır. Sadece zemindeki ya da birinci kat seviyesindeki odalardan ve bazen de harici odalardan bahsetmektedir. Genellikle harem ve selamlık ayırımı hakkında bilgi verilmemektedir. Yerleşik dervişler için yaşam alanları (muhtemelen sadece belirli kurumlarda varolmuşlardır) ve odalar misafirler için ayrılmıştır. Mutfaklar bazen ekmekhane için gerekli olan gerekli eşyalarla ve bazen de ayrı bir kiler ile donatılmıştır. Ek olarak, bu yerleşke genellikle bir veya daha çok ağıl ve ahırdan ve bunların yanı sıra tahıl ve samanları depolamak için kullanılan ambarlardan oluşmaktaydı. Göbekli Saraç Baba ve Köprülülü Hacet Baba gibi bazı belli başlı tekkeler özellikle temiz su sağlamaktaydılar. Çünkü tanımlamalarda onların fiskiyelerinin yer almasının nedeni de budur.

19. yy'ın başlarına kadar ticari aktiviteler o kadar sıradan bir hâl aldı ki bazı koşullarda oldukça izole edilmiş toplumlar bile belirli bir ticaret kapasitesini kaldıracak duruma gelmişlerdi.⁷¹ Ancak, tekkelerin sahip olduğu atölyelerin ve dükkanların sayısı azdır, bu sayı sadece 5 olarak kaydedilmiştir. Köprülüdeki Hacet Baba yatırımlarındaki çeşitlilikten dolayı istisnai bir durum oluşturmaktadır: Hacet Baba'nın bir fırını, birçok dükkanı, boza satan bir dükkanı (mayalanmış darıdan yapılan bir içecek) ve hatta küçük bir hanı vardı. Ödenmemiş borçların tekkeye ödenebildiği durumlardan söz edilmektedir. Hiç şüphesiz faiz karşılığında borç vermeden söz edilmemektedir. Ancak Bektaşî tekkeleri için, geleneksel kırsal görünümelerini sürdürebilmeleri adına değirmenlere sahip olmak yaygın bir durumdu. II. Mahmut'un memurlar, çoğunluğa her bir değirmende en az bir hisse verdiği söylenmektedir. Kızıldeli Vakfından sonra, en fazla sayı Köprülü'deki Hacet Baba ve Meğri'deki Hızır Baba'ya aittir. Bunların ikisi de kısmen ya da tamamen olmak üzere 5 tane değirmene sahipti. Hezargrad'daki Demir Baba ve Yenipazar kazasındaki Musa Baba da bu yapılardan 4 tanesine sahipti, Eğribucak kazasındaki Mümin Baba'nın da durumu aynı şekildeydi. Biri hariç diğer hepsi bir ya da iki tane değirmen işletebilmiştir.

Tarım eşyalarının satışıyla ilgili bölük pörçük ve dolaylı kanıtlara envanterlerden ulaşılabilir. Bazı tekkeler sığırlar için Eflâk'tan getirtilen tuzlarla büyük stoklar oluşturmuşlardır.⁷² Hacı Bektaş'taki merkez tekke gibi belli başlı vakıfların kendilerine ait tuzla tavaları vardı ya da sonraki dönemlerde Osmanlı hükümetine yapılan istekle yıllık olarak tahsis edildi.⁷³ Ama birçok durumda bu mal satın alındı.⁷⁴ Dut ve gül gibi geçim kaygısı taşımayan kültürler

⁷¹ Stoianovich, *Balkan Merchant*, sf. 277, 304.

⁷² Örneğin MM 9771, sf. 11

⁷³ Karşılaştırım: Vital C u i n e t, *La Turquie d'Asie, Geographie administrative, statistique, descriptive et raisonnee de l'Asie Mineure*, 4 cilt. (Paris, 1891—4), cilt. I.s. 342.

⁷⁴ Roman prensliğinden on altıncı ve on yedinci yüzyıl boyunca tuz ithalatı işleyişi için karşılaştırım: Lütfi G ü ç e r, *XV—XVII Asırlarda Osmanlı imparatorluğunda Tuz İhisarı ve Tuzlaların İşletme Nizamı* [The salt monopoly in the Ottoman Empire during the XV.—XVII. centuries and the organization of the operation of salt pans], in: 1. O. İktisat Fakültesi Mecmuası, 23, 1—2 (1962—63), sf. 113—118. Hezargrad'daki Musa Baba (MM 9771, s. 12) Eflak'tan 400 kiyye tuz (yaklaşık 519 kg) alırken, Tay Hızır (s. 14.) aynı kaynaktan 12500 kiyye tuz (yaklaşık 16 ton) almıştır.

muhtemelen gelecekte satışa sunulmak üzere piyasaya sürülmüştür ve zeytin yetiştiren Sancakdar Baba'nın tekkesi gibi bazı kurumlar yiyeceklerini satın almaya ihtiyaç duymuşlardır ve bu nedenle pazarlara ulaşmak bir gereklilik hâline gelmiştir. Bunun yanı sıra, bazı tekkeler arsa ve donanım almak için ayrıca para harcamışlardır. Bu davranış tam olarak ticaretleşme olarak görülmezken, pazar ekonomisi çerçevesinde daha anlamlı bir hâl almıştır.

Kızıldeli Tekkesi'nin civarındaki ticari faaliyetlerin bir göstergesi olarak, 1241/1825-26 tarihine kadar Tatar Panayırı diye bilinen bir fuar varlığını sürdürmüştür. Sadece bir gün sürmüştür.⁷⁵ Svoronos ve Stoianovich' in⁷⁶ verdiği bilgilere göre, 18. yüzyılın ikinci yarısındaki Balkan Fuarları yaklaşık olarak iki hat hâlinde gruplandırılabilir: Bunlardan birincisi Makedonya'dan geçmektedir, batıda Yanya ve Struga'dan kuzeydoğuda Uzuncaabad ve Sliven'e kadar. İkinci hat ise, Akdeniz sahilini daha yakından takip etmektedir, Teselya'daki Zeytun'dan başlayarak Ellasson ve Sırbistan'dan doğru Selanik'in tam kuzeyinde yer alan Avret Hisar'a kadar. Kızıldeli Fuarı bu suretle doğuya doğru giden bu hattın uzantısında yer almaktadır. Bektaşî tekkelerinin baskı altında tutulması nedeniyle hükümete rapor sunan bazı Osmanlı memurlarına göre, orada yapılan alım-satım miktarı azdı. Hatta biraz ön yargılı olmak gerekirse, bu fuar Uzuncaabad ya da Selimnia' da gerçekleştirilen yıllık toplanmalarla zar zor karşılaştırılabilirdi. Öyle olmasına rağmen, ziyaretçiler iddia edildiğine göre yüzlerce kişiye ulaşmıştır. Onların, büyük çoğunlukla tekkeyle bağlantılı kabile üyelerinden oluştuğu görülmektedir. Bu da yönetimin, toplanmaları neden engellemeyi istediğinin muhtemel nedenlerindedir.

Birçok Bektaşî tekkelerinde yetiştirilen atların önemli bir kısmının, en azından bir bölümünün satış amaçlı mı yetiştirildiğini bilmek çok faydalı olurdu. Görünüşe göre böyle bir olasılık muhtemel görünmektedir. Sadece bir azınlığın yük beygirlerinden oluştuğu görülmektedir. Eyerle donatılmış hayvanlar fevkalade lüks bir parça oluşturmuşlardır. Böyle bir varsayımı dikkate alırsak, Osmanlı ordusu bu atlardan satın almıştır ve muhtemelen Edirne ve birkaç diğer yönetim merkezlerine getirtilmiştir. Ancak şu ana kadar böyle bir ticareti gösteren herhangi bir kanıt gün yüzüne çıkarılmamıştır.

Ticari potansiyele ulaşmanın diğer bir yolu ise, satılabilir üretim fazlası tahıl ve hayvan ürünlerini hesaplamaktır. Ne yazık ki, veri eksikliği nazaran oldukça iyi belgelenmiş Kızıldeli derviş toplumunda bile güvenle bunu taahhüt etmeyi imkânsız kılmaktadır.⁷⁷ Gelişigüzel

⁷⁵ CE 17515

⁷⁶ Svoronos, *Salonique*, sf. 210 ve 395. Stoianovich, "Balkan Tüccar," s. 268.

⁷⁷ Karşılaştırın: Bu yaklaşımdan kaynaklanan problemler için: Colin Clark — Margaret H a S w e 11, *The Economics of Subsistence Agriculture* (London, 1964). B. M c G o w a n, *Food Supply and Taxation on the Middle Danube (1568—1579)*, in: *Arxivum Ottomanicum*, I (1969), sf. 139—196. Sp. I. A s d r a c h a s, *Aux Balkans du XVe siècle: Producteurs directs et marehe*, in: *Etudes Balkaniques*, 6, 3 (1970), sf. 36—69. N. K o n d o v, *Über den vvahrscheinlichen Weizenertag auf der Balkan-hälbinsel im Mittelalter*, in: *Etudes Balkoniques*, 10, 1 (1974), sf. 97—109. Orta Avrupa pazarlarındaki satılabilir ürünler için ayrıca bakınız: B. Besevliev, *Wirtschaftskarte des europaischen Teils vom Osmanischen Imperium im 18. Jahrhundert*, in: *Etudes Balkaniques*, 7, 2 (1971), sf. 92—103.

bir şekilde konukların harcamalarını hesaba katmayarak tekkede kalanların sayısının yaklaşık 300 kişi olduğu varsayımında bulunabiliriz.

Eğer akra başına düşen verimliliğin, iki Dünya Savaşı arasında Girit için geçerli olan oranlardan çok farklı olmadığını varsayarsak, (Akr başına 12.8 kile buğday ya da 15.0 kile arpa, buğdayın kilesi 27.22 kg' a denk gelmekteydi), Kızıldeli'nin 804.4 akralık yerden 140 ton tahıl elde edilebilirdi.⁷⁸ Dervişler topraklarının yarısını nadasa bırakma eğilimi izlemişlerdir ve özellikle de buğday ekmişlerdir.

Bu miktarın yüzde yirmisini tohum için ve kalanın onda birini de değirmendeki kayıplar için çıkardığımızda, kişi başına 330-340 kg oranında tahıl elde edildiği sonucuna varmaktayız. Toprağın üçte birine arpa ekilmiş olsaydı, mahsul biraz daha fazla olabilirdi. Yirminci yüzyılın ilk yarısında⁷⁹ Makedonya için geçerli olan üretim miktarlarını kullanarak, ki bu sayılar hektar başına 800 kg ya da akr başına 324 kg' a varmaktadır, neredeyse benzer bir tahmine ulaşılabilir.

Ancak, on sekizinci yüzyıl için Svoronos tarafından yapılan verimlilik tahminleri geçerli olarak göz önüne alındığında durumu açıklamak daha da güç bir hâl almaktadır. Bu sayılar akr başına 115-130 kg' ı geçmemektedir ve bu da 46 ile 52 ton arasında mahsule ya da değirmen kayıpları ve tohumluklar çıkartıldıktan sonra 33 ile 38 ton arasında bir sayıya denk gelmektedir.⁸⁰

Bu hesaplamalara göre de tekkeyle bağlantılı olan herkese düşen yıllık tahıl miktarı sadece 111 ile 125 kg arasında olmaktadır. Bu durumda beslenmesi gereken 300 kişinin biraz artacağı düşünülürse bu miktara biraz daha ilave edilmesi gerekir. Koyunlardan, keçilerden ve ineklerden elde edilen ek ürünlerin miktarını ölçmek için, onların ne amaçlı yetiştirildiğinin bilinmesi gerekir; yani önemli ihracat maddelerinden olan deri ve yün için mi, makul niceliklerde yoğurt ve peynir üretmek için mi yoksa hayvanları satış amaçlı mı yetiştirdiklerini, muhtemelen İstanbul'a tedarik için, öğrenmemiz gerekir.⁸¹ Her defasında daha da belirginleşen bilgilerimizde yer alan önemli ölçüde boşluklara rağmen şu küçük genellemeyi yapmak mümkün görünmektedir: 18 ve 19. yüzyılın başlarındaki Bektaşî tekkeleri, çiftçilerden vergi toplama hakkı verilsin ya da verilmesin, küçük ve orta seviyelerde, zamanın ileri gelenlerinin arzileriyle karşılaştırıldıklarında tarıma dayalı bir ekonomik altyapıya sahiptirler.

Bazı tekkeler bal mumu, bal ve zeytinyağı gibi özellikli ürünleri yetiştirmeye kendilerini vermişken, Tahıl üretimi ve nispeten daha az ölçüde at, büyükbaş ve koyun yetiştiriciliği onların tarımsal faaliyetlerinin temelini oluşturmuşlardır. Bir dereceye kadar ticarileştirme

⁷⁸ Bakınız: See Leland G. A 11 b a u g h , Crete, A Case Study of an Underdeveloped Area (Princeton, 1953), s. 268.

⁷⁹ Svoronos, Salonique, s. 398

⁸⁰ Svoronos, Salonique, s. 398. tarafından elde edilen bilgilere göre, eğer 0.1 hektar başına 22/25 okka tahıl üretilseydi ve 1 okka 800/635=1,28 kg eşit olsaydı, 280-320kg/he (1 he=2.471 akr) elde edilirdi.

⁸¹ İstanbul et tedarikini ilgilendirdiği kadariyla serbest piyasadaki işlemlerin önemi için bakınız: Bistra Cvetkova, Les celep et leur rôle dans la vie économique des Balkans à l'époque Ottomane (XVe—XVIII» s.), in: Studies in the Economic History of the Middle East, from the rise of islam to the present day, ed. M. A. Cook (Londnn, 1970), sf. 183—189.

gerçekleştirilmek istense de tarımsal ürünlerin büyük bir miktarının tekke hâlkı tarafından tüketildiğini söylemek mümkündür. Envanterler şeyhlerin ve derviş hâlkının sahip olduklarının hepsini kapsamasa bile, binalar ve diğer taşınmaz mallar oldukça mütevazı bir yaşam tarzının sürdürüldüğünü gösteriyor.

Kitap gibi hayatın bazı güzelliklerinden yoksun değillerdi. Geniş araziler oldukça az olmasına rağmen birçok tekkenin birden fazla çiftliği vardı. Çiftlikler genelde birbirine bağlı değillerdi; ancak belirli bir alan içerisinde farklı köylerde yer almaktaydılar. Bazı durumlarda küçük tekkelerin mülklerin daha büyük olanlarla birleştiğini gösteren kanıtlar vardır.

Bu ana kadar, belgelemelerimiz daha az başarılı tekkelerce ön yargılı bakıldığını kabul etmek gerekirse, birçok derviş arazisinin bölgedeki güçlü arazi sahiplerinin ilhakından neden kaçtıkları pek fazla açık değildir.

Bu zamana kadar kaynaklarımız konunun üzerinden geçmiş gibi görünmesine rağmen, Yeniçeri-Bektaşlı bağlantıları bu bağlamda öneme sahiptir. İç ve Batı Anadolu'da olan durumla Rumeli'nin doğu bölgelerindeki durumun nasıl karşılaştırılması gerektiği belirsizliğini korumaktadır. Ayrıca biri tekkelerin zamanla ekonomik pozisyonunun nasıl güçlendiği hakkında bir şeyler bilmek isteyebilir. Özellikle de 1826 baskılarının, derviş toplumlarını, ekonomik servetlerinin zirvesinde mi yoksa en düşük değerinde mi yakaladığı bilinmek istenebilir. Ne yazık ki, bunlar kaynaklarımızda yaşadığımız sorunlardır. Esasında karakter yönünden statik değildir ve hiç bilgi vermemektedir.

Tablo 1: Balkan Tekkelerindeki Koyunlar ve Keçiler (Kızıldeli, Piri Baba ve Mümin Baba dahil edilmemiştir: 61. dipnota bakınız)

Tekkenin adı	Koyun	Keçi	Toplam
Hızır Baba, Meğri	990	771	1,761
Nefes Baba, Ferecik	683	623	1,306
Demir Baba, Hezargrad	334	461	795
Hüseyin Baba, Mercik	377	197	574
Musa Baba, Yenipazar	141	295	436
Tay Hızır Baba, Rusçuk	131	299	430
Hacet Baba, Köprülü	259	---	259
Göbekli Saraç Baba, Ferecik	58	50	108
Koç Ali Baba, Niğbolu	49	---	49
Sancakdar Baba, Meğri	8	24	32
Gaziler, Ferecik	2	9	11
Koç Doğan, Hezargrad	10	---	10

Tablo 2: Balkan tekkelerindeki Boynuzlu Büyükbaş Hayvanlar (Kızıldeli dahil edilmemiştir)

Tekkenin adı	Bizon	Normal Büyükbaş	Toplam	Saban Tk.
Demir Baba, Hezargrad	49	118	167	23
Hızır Baba, Meğri	16	125	141	26
Piri Baba, Eğribucak	19 (en az)	97(en az)	116(en az)	17
Nefes Baba, Ferecik	7	88	95	9
Tay Hızır Baba, Rusçuk	19	55	74	13
Hüseyin Baba, Hezargrad	24	37	61	14
Musa Baba, Yenipazar	9	38	47	11
Göbekli Saraç Baba, Ferecik	20 (yaklaşık)	35 (yak.)	55(yak.)	2
Mümin Baba, Eğribucak	2	41	43	18
Horasanî Ali Baba, Rusçuk	8	23	31	5
Musa Baba, Hezargrad	-	16	16	2
Koç Ali Baba, Niğbolu	2	12	14	1
Sancakdar Baba, Meğri	-	14	14	3
Koç Doğan, Hezargrad	1	12	13	1
Ali Baba, Naslıç	2	5	7	3
Gaziler, Ferecik	-	2	2	1
Emini(?) Baba, Naslıç	-	2	2	-

Tablo 3: Balkandaki Tekkeler (Kızıldeli dahil edilmemiştir)

Tekkenin Adı	Atlar
Demir Baba, Hezargrad	72
Hüseyin Baba, Hezargrad	66
Tay Hızır Baba, Rusçuk	63
Hızır Baba, Meğri	51
Piri Baba, Eğribucak	50
Nefes Baba, Ferecik	38
Musa Baba, Yenipazar	31
Göbekli Saraç Baba, Ferecik	21
Musa Baba, Hezargrad	16
Koç Doğan, Hezargrad	15
Horasanî Ali Baba, Rusçuk	12
Mümin Baba, Eğribucak	10
Koç Ali Baba, Niğbolu	10
Hacet Baba, Köprülü	7
Sancakdar Baba, Meğri	4

Tablo 4: Balkan tekkelerinin sahip oldukları tarlalar (Kızıldeli dahil edilmemiştir)

Tekkenin Adı	Tarlalar (Dönüm)
Mümin ve Musaca, Zağra-1 atik	2,932
Mümin Baba, Eğri bucak	2,040
Tay Hızır Baba, Rusçuk	2,000
Hızır Baba, Meğri	1,926
Pir Baba, Eğribucak	1,610
Kıdemli Baba, Zagra-1 cedit	1,456
Nefes Baba, Ferecik	652
Demir Baba, Hezargrad	545
Kasım Baba, Kesriye	169
(+4-5 çift)	
Hüseyin Baba, Hezargrad	350
Yaran Baba, (yer bilinmiyor)	337
Binbiroklı Ahmet Baba, Pınarhisar	267
Gaziler, Ferecik	258
Ali Baba, Naslıç	2/3 çift
Musa Baba, Yenipazar	166
Musa Baba, Hezargrad	120
Sancakdar Baba, Meğri	106
Derviş Ali, Naslıç	1 çift
Bayezid Baba, Selanik	25
Emini (?) Baba, Naslıç	20
Koç Doğan, Hezargrad	1

(* Ek olarak, tekkenin 2174 dönümden öşür alma hakkı vardı)

Tablo 5: Balkan tekkelerinde bahçeler ve bağlar (Kızıldeli dâhil değildir). Bağ olarak nitelendirilen bütün arazilerde gerçekten asma yetiştirilip yetiştirilmediği tam olarak bilinmemektedir⁸².

Tekkenin Adı	Bağlar (dönüm)	Bahçeler (dönüm)	Toplam
Kıdemli Baba, Zağra-ı cedid	13	18	31
Hacet Baba, Köprülü	30	genişliği bilinmiyor genişliği bilinmiyor	
Hızır Baba, Megri	13	12	25
Kasım Baba, Kesriye	17	1'den fazla	18'den fazla
Mümin Baba, Eğribucak	18	-	18
Piri Baba, Eğribucak	13	-	13
Kadıncık, Akpınar	9	3	12
Nefes Baba, Ferecik	12	-	12
Demir Baba, Hezargrad	-	12	12
Tay Hızır Baba, Rusçuk	10	-	10
Yaran Baba, yeri bilinmiyor	-	8	8
Musa Baba, Yenipazar	-	6	6
Ali Baba, Naslıç	-	6	6
Gaziler, Ferecik	5	-	5
Koç Ali Baba, Niğbolu	1	3	4
Hüseyin Baba, Hezargrad	-	4	4
Emini (?) Baba, Naslıç	-	4	4
Mümin ve Musaca, Zağra-ı atik	genişlik bilinmiyor	1'den fazla	
Musa Baba, Hezargrad	-	1	1
Binbiroklı Ahmed Baba, Pınarhisar	-	1	1
Sersem Baba, Çoban Baba, Tekfurdağı — genişlik bilinmiyor	genişlik bilinmiyor		
Sancakdar Baba, Megri		genişlik bilinmiyor	

(*Tekke öşürü ek 30 dönümden elde ediyordu.)

⁸²James W. Redhouse, A Turkish and English Lexicon, İstanbul, 1921.

Tablo 6: Balkan Tekkelerinin sahip olduğu korular ve meralar (Kızıldeli dahil değil)

Tekkenin Adı	Koru	Mera	Toplam (dönüm)
Hüseyin Baba, Hezargrad	20.000	-	20,000
Demir Baba, Hezargrad	8,000'den fazla	8,000	8,000
Kıdemli Baba, Zağra-ı cedit	1,000	1,500	2,500
Tay Hızır Baba, Rusçuk	650	714	1,364
Musa Baba, Hezargrad	500	-	500
Gaziler, Ferecik	500	-	500
Mümin Baba, Eğribucak	316	ayla	316'dan fazla
Mümin ve Musaca, Zağra-ı atik	300	-	300
Ali Baba, Nashıç	150	-	150
Koç Doğan, Hezargrad	100	-	100
Hızır Baba, Megri	80	-	80
Koç Ali Baba, Niğbolu	25	-	25
Piri Baba, Eğribucak	15'den fazla	bir dizi ayıla	15'den fazla
Yaran Baba, yeri bilinmiyor	10	-	10
Musa Baba, Yenipazar	10	-	10
Kasım Baba, Kesriye	7	-	7
Binbirolu Ahmed Baba, Pınarhisar	6+1 mezraa	-	6+1 mezraa

(*Kullanımı bilinmeyen +900 dönüm)

Tablo 7: Balkan tekkelerinin sahip olduğu otlaklar. (Kızıldeli dahil değil)

Tekkenin Adı	Otlak (dönüm olarak)
Mümin and Musaca, Zağra-ı atik	500 (diğer araziler dahil)
Kıdemli Baba, Zağra-ı cedit	büyük ihtimalle 220'nin üstünde
Demir Baba, Hezargrad	200
Tay Hızır Baba, Rusçuk	200
Piri Baba, Eğribucak	127
Hüseyin Baba, Hezargrad	60
Mümin Baba, Eğribucak	28
Kasım Baba, Kesriye	21
Nefes Baba, Ferecik	8
Musa Baba, Yenipazar	6
Bayezid Baba, Yenice Vardar	5
Sersem Baba, Çoban Baba, Tekfurdağı	genişliği bilinmiyor